

„Višejezičnost gradišćanskih Hrvata u Beču i srednjem Gradišću - formalno i neformalno učenje jezika i kulture“

Stipić, Nives

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:277238>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-24**

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb](#)
[Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet

Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju
Odsjek za germanistiku

DIPLOMSKI RAD

**„Višejezičnost gradišćanskih Hrvata u Beču i srednjem
Gradišću – formalno i neformalno učenje jezika i kulture“**

Studentica: Nives Stipić

Mentorica: dr. sc. Marijeta Rajković Iveta, izv. prof.

Komentorica: dr. sc. Aleksandra Ščukanec, doc.

Zagreb, lipanj 2021.

Izjava o autorstvu

Izjavljujem pod punom moralnom odgovornošću da sam diplomski rad „Višejezičnost gradišćanskih Hrvata u Beču i srednjem Gradišću – formalno i neformalno učenje jezika i kulture“ izradila potpuno samostalno uz stručno vodstvo mentorica dr. sc. Marijete Rajković Ivete, izv. prof. i komentorice dr. sc. Aleksandre Ščukanec, doc. Svi podatci navedeni u radu istiniti su i prikupljeni u skladu s etičkim standardom struke. Rad je pisan u duhu dobre akademske prakse koja izričito podržava nepovredivost autorskog prava te ispravno citiranje i referenciranje radova drugih autora.

Sadržaj

1. Uvod.....	3
1.1. Povijest jezika gradišćanskih Hrvata	5
1.2. Hrvatske kulturne institucije i mediji u Gradišću i Beču.....	8
1.3. Višejezičnost i identitet gradišćanskih Hrvata.....	11
1.4. Jezik gradišćanskih Hrvata	13
1.4.1. Podjela gradišćanskohrvatskog jezika na jezične otoke.....	15
1.4.2. Utjecaj njemačkog jezika na gradišćanskohrvatski jezik	17
2. Prikaz terenskog istraživanja u Beču	20
3. Rezultati terenskog istraživanja	22
3.1. Formalno i neformalno učenje jezika i kulture.....	22
3.2. Informalno učenje jezika i kulture	27
3.3. Prikaz rezultata dobivenih na tečaju hrvatskog jezika za napredne	32
3.4. Prikaz dobivenih rezultata na tečaju gradišćanskohrvatskog jezika za početnike.....	36
4. Prikaz analize udžbenika za učenje gradišćanskohrvatskog jezika	39
4.1. Prikaz analize knjige broj 1 – Teksti/Texte	41
4.2. Prikaz analize knjige broj 2 – Vježbe i gramatika/Übungen und Grammatik.....	45
4.3. Prikaz analize knjige broj 3 – Riči/Wörter	48
4.4. Analiza ostalih udžbenika prikupljenih na terenskom istraživanju	49
5. Zaključak.....	52
6. Literatura.....	54
6.1. Udžbenici.....	55
7. Izvori	56
8. Sažetak	59
9. Summary	60

1. Uvod

Gradišćanski Hrvati hrvatska su manjinska zajednica u Republici Austriji čiji su preci od 16. stoljeća iseljavali s hrvatskog etničkog i povijesnog prostora zbog prodiranja Osmanlija i naseljavali pokrajinu Burgenland/Gradišće (današnje granično područje Austrije, Mađarske i Slovačke). Prema procjenama udruga gradišćanskih Hrvata danas na području tih triju država živi oko 50.000, dok se prema popisu stanovništva iz 2001. godine samo njih 19.374 izjasnilo da smatraju gradišćanskohrvatski jezik svojim materinskim jezikom¹. Austrijskim Zakonom o manjinama² iz 1976. godine gradišćanski Hrvati dobili su status nacionalne manjine³. U ovom radu istraživat će se gradišćanski Hrvati na području Republike Austrije.

Cilj je ovog diplomskog rada prikazati na koje načine formalnim i neformalnim učenjem stanovnici hrvatskog podrijetla s prebivalištem u Gradišću uče hrvatski i gradišćanskohrvatski jezik. Naglasak rada bit će na komparaciji učenja ovih jezika kroz formalno (osnovnoškolsko, srednjoškolsko i visoko obrazovanje) i neformalno (kroz dopunske škole) te kroz informalno učenje (putem obitelji i osoba iz okruženja). Prema Grbić-Jakopović (2014:18) upotreba više jezika unutar jedne zajednice omogućava ravnopravno sudjelovanje zajednice u društvenim, ekonomskim i kulturnim aspektima samo uz korištenje dominantnog jezika gdje je status jezika manjinske zajednice podređen. U ovoj zajednici vidljiv je hibridni identitet (ibid. 42) što se prvotno manifestira znanjem triju jezika, a samim učenjem gradišćanskohrvatskog jezika pridonijet će očuvanju ovog ugroženog jezika⁴ te će se kroz komunikaciju prenositi kultura i stvarat će se identitet koji će transgeneracijski ostati očuvan.

Rad se temelji na trodnevnom etnološkom i kulturnoantropološkom terenskom istraživanju u Beču provedenom u razdoblju od 25. do 27. studenog 2019. godine⁵. U Hrvatskom centru⁶ provela sam polustrukturirane intervju s glavnom tajnicom Hrvatskog centra gospođom Gabrielom Novak-Karall, dvjema voditeljicama tečaja hrvatskog i gradišćanskohrvatskog jezika te s polaznicima tih dvaju tečajeva. Istraživanje sam provela i

¹ <https://hrvatiizvanrh.gov.hr/hrvati-izvan-rh/hrvatska-manjina-u-inozemstvu/hrvatska-manjina-u-republici-austriji/737>.

² Njem. *Volksgruppengesetz*.

³ <https://hrvatiizvanrh.gov.hr/hrvati-izvan-rh/hrvatska-manjina-u-inozemstvu/hrvatska-manjina-u-republici-austriji/737>.

⁴ <http://www.unesco.org/languages-atlas/index.php>.

⁵ Istraživanje je provedeno u okviru terenske nastave na studiju Etnologije i kulturne antropologije i institucijskog projekta Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu: „Migracije, kultura i transformacije hrvatskih zajednica u Republici Srbiji i Republici Austriji“ pod mentorstvom voditeljice projekta izv. prof. dr. sc. Marijete Rajković Iveta.

⁶ Hrvatski centar za kulturu, naobrazbu i politiku Beč. <https://www.hrvatskicentar.at>.

sudioničkim promatranjem (Potkonjak 2014: 68) te sam prisustvovala na tečajevima hrvatskog jezika za napredne i gradišćanskohrvatskog jezika za početnike. Pri intervjuiranju nastavnica koje izvode tečajeve u Hrvatskom centru najviše me zanimalo koje udžbenike i materijale koriste, kako im je nastava koncipirana te kakve teme obrađuju s polaznicima tečaja. Kod provođenja intervjua s polaznicima koristila sam metodu brzoga etnografskog prikupljanja podataka (engl. *rapid ethnographic assessment*) zbog većeg broja kazivača na tečajevima (Kroeger, Sangaramoorthy 2020: 3-4). Uz pomoć ove metode prikupila sam podatke o motivaciji svih sudionika na tečajevima, nastojeći pritom što manje ometati nastavu te osigurati njezino normalno provođenje. Iz tog ću razloga pri analizi intervjua kazivače označavati samo imenom. Naglasak pri intervjuiranju bio je na otkrivanju motivacije polaznika za učenjem jezika te na upoznavanju s načinima formalnog i neformalnog učenja s kojima se polaznici susreću i s kojima održavaju i proširuju svoje znanje o jeziku u svakodnevnom životu. Kazivače koji su dali suglasnost za korištenje njihovog punog imena i prezimena u radu ću označavati punim imenom i prezimenom,⁷ godinom rođenja i lokalitetom na kojem žive, a ostale kazivače označavat ću spolom, godinom rođenja i lokalitetom na kojem žive. U radu ću analizirati i nekoliko udžbenika gradišćanskohrvatskog jezika za razne uzraste koje smo dobili na uvid u Hrvatskom centru. Većina udžbenika novijeg je izdanja (2014. i 2005. godina), a odabrala sam ih zbog široke tematike koju pokrivaju. Za potrebe pisanja diplomskog rada također ću koristiti i arhivsku građu, Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, s terenskog istraživanja provedenog u srednjem Gradišću 2018. godine⁸. Iz arhivske građe koristila sam samo jedan intervju s područja Velikog Borištova u Gradišću. Pomoću teorijskih radova o identitetu i učenju jezika istražit ću važnost svakodnevne komunikacije na trima jezicima (gradišćanskohrvatskom, njemačkom i hrvatskom) u kulturnom identitetu gradišćanskih Hrvata i koheziji ove manjinske zajednice.

U prvom dijelu rada prikazat ću kratak uvod u povijest razvoja jezika gradišćanskih Hrvata kako bi se stvorila jasnija slika o važnosti jezika na tom području. Potom slijedi kratak opis bitnih medija i institucija odgovornih za promoviranje i održavanje jezika i kulture gradišćanskih Hrvata u Gradišću i Beču. Nakon toga definirat ću višejezičnost i njezinu važnost pri izgradnji identiteta gradišćanskih Hrvata te ću pobliže opisati razlike između

⁷ Putem elektronske pošte smo dobili potvrdu da su kazivačice suglasne s objavom njihovog punog imena i prezimena.

⁸ Istraživanje je provedeno u okviru navedenog institucijskog projekta i terenske nastave. Tom prilikom građu su prikupile studentice Adrijana Puškarić, Valentina Jagetić i voditeljica Marijeta Rajković Iveta.

pojedinih jezičnih otoka u Gradišću. Potom slijedi poglavlje koje opisuje načine na koje je njemački jezik utjecao na razvoj gradišćanskohrvatskog jezika.

Središnji dio rada obuhvaća prikaz rezultata i analizu intervjua provedenih tijekom terenskog istraživanja u Beču, analizu udžbenika gradišćanskohrvatskog jezika i rezultata promatranja tečaja hrvatskog i gradišćanskohrvatskog jezika. Cilj analize istražiti je kulturni, posebice jezični, identitet kroz aspekte društvenog života gradišćanskih Hrvata u Beču. Pri tome naglasak ću staviti na učenje jezika kroz formalno i neformalno učenje koje uključuje brojne kulturne aktivnosti na tom području, zaslužne za jačanje i oblikovanje kulturnog identiteta.

U zaključku rada propitat ću važnost jezika kroz sve načine učenja jezika - kroz formalno i neformalno učenje te u manjoj mjeri i informalno. Prikazat ću na koje načine jezik i njegovo učenje kroz svakodnevnu interakciju utječe na formiranje identiteta i očuvanje kulture gradišćanskih Hrvata.

1.1. Povijest jezika gradišćanskih Hrvata

Hrvati su u 16. stoljeću počeli naseljavati područje današnjeg Gradišća, dijelove zapadne Ugarske, Donje Austrije i Moravske kada su bježali pred napadima Osmanlija (Adamček 1995: 19). U novoj je zemlji hrvatsko stanovništvo svoja naselja osnivalo na tri načina: doseljavanjem u postojeća naselja, oživljavajući prostor raseljenih naselja i zasnivajući nova naselja. Jezično gledano, prvi je tip naselja dolaskom Hrvata postao dvojezičan ako su u selu živjeli samo pripadnici jedne jezične zajednice (njemačke, mađarske, slovačke ili češke), a vrlo rijetko mogao je postati trojezičan ako je naselje već bilo dvojezično, tj. ako su u naselju živjeli pripadnici dviju jezičnih zajednica, npr. njemačke i mađarske (Samardžija 2014: 170). Tako uspostavljeni jezični dodiri pridonijeli su zanimljivim jezičnim i kulturnim razlikama između tih jezika i naroda. Brojčana snaga Hrvata na novonaseljenim područjima pridonijela je očuvanju jezika i kulture do danas, a oni su kao novi doseljenici upotpunili sliku tamošnjeg već multietničkog područja.

Prve gradišćanskohrvatske knjige napisali su svećenici kod kojih su jezične i pravopisne reforme tek kasnije vidljive. Pismo im sadrži mnoge arhaične izraze, značajan broj hungarizama i germanizama, koji se uvelike razlikuju od standardnoga hrvatskog jezičnog

sustava (Karagić 1990: 349). Najstariji i najvažniji pisani dokument gradišćanskih Hrvata iz godine 1564. je „Klimpuški misal“⁹. On se sastoji od dvaju tekstova: „Oče Naš“ i „Kristuš je gori ustal“ koji su napisani bosančicom, latinicom i glagoljicom, pismima koja su se tada koristila i na hrvatskom etničkom i povijesnom prostoru (Vranješ-Šoljan 2005: 46). Dvije pjesmarice „Duševne pesne“ napisao je Gregor Pythiraeus Mekinich 1609. i 1611. godine te se taj protestantski gradual navodi kao najstarija duhovna pjesmarica gradišćanskih Hrvata (Benčić 1995: 203). Rad ovih hrvatskih autora i reformatora te njihovi književni plodovi označavaju početak pisanog hrvatskog jezika u Gradišću.

Od dolaska Hrvata na prostore Gradišća do 18. stoljeća mijenjala se njihova socijalna struktura. Visoko plemstvo, najmoćniji sloj, polako se počeo gubiti jer je prihvaćao francuski i njemački jezik u svakodnevnoj komunikaciji te je to dovelo do gubljenja etničke svijesti i osjećaja pripadnosti. Hrvati su unatoč tome opstali jer su gubeći pojedine socijalne slojeve dobivali nove. Tako su nastali bogati seljaci koji su svoju djecu mogli školovati za elitnija zvanja te se razvio pojam koji Vranješ-Šoljan naziva „seoskom inteligencijom“ (2005: 58). Hrvatski će učitelji zajedno sa svećenstvom preuzeti zadaću nacionalnog osvješćivanja Hrvata te time stvoriti vodeći društveni sloj (ibid. 56-59).

Duboki vjerski osjećaj u Hrvata značajno je utjecao i na samostanske zajednice i hodočašća u njihovoj blizini. Hodočašćenje je za Hrvate imalo veliku važnost u njihovom kulturnom životu jer se na takvim susretima često mogla čuti *domaća rič*. Postojala su mnogobrojna hodočasnička mjesta na kojima su se Hrvati susretali: Lovreta, Kalvarija – brijeg kod Željeznog, Marianka, Dubravka, Vincjet, Mariazell, Pajngrt. Svako hrvatsko selo imalo je dugu hodočasničku tradiciju pri čemu je na takvom susretu najvažnije bilo promicanje kulture i jezika kroz vjerske običaje (usp. Vranješ-Šoljan 2005: 61-62).

Kraj Prvog svjetskog rata i slom Austro-Ugarske Monarhije 1918. godine sa sobom su donijeli brojne probleme unutar bivše, a sada novonastale dvije države. Ono što je nekada bila upravna granica između dvaju dijelova države, sada je postala državna granica. Dana 5. siječnja 1919. godine u Koljnofu kod Šoprona konstituirao se „Hrvatski narodni savjet“ s motom: „Ljubav prema materinjem jeziku i vjernost ugarskoj domovini“. U njemu se zalagalo za sljedeće:

- za upotrebu hrvatskog jezika u uredima u hrvatskim selima

⁹ Njem. *Meßbuch von Klingebach*.

- za upotrebu hrvatskog jezika na nastavi u osnovnoj školi
- za osnivanje stručnih škola za Hrvate
- za hrvatsku nastavu u srednjim i višim školama
- za upotrebu hrvatskog jezika u pravosuđu i javnim službama
- za dobre i slobodne privredne kontakte s Austrijom (Schlag 1995: 57).

Daljnje korake pri ostvarenju ovih planova onemogućilo je proglašenje Sovjetske Republike te se tek nakon njenog pada počelo razmišljati o očuvanju nacionalnih i kulturnih interesa Hrvata kad se Gradišće 1921./1922. godine pripojilo Austriji. Neka sela ostala su u sastavu Ugarske tj. Mađarske, a do trećeg raskola došlo je nakon Drugog svjetskog rata kada neka sela postaju dio Slovačke. Ovi su događaji izrazito utjecali na različit razvitak identiteta jednog naroda u trima državama (ibid. 155-180).

Od sredine 19. stoljeća javlja se potreba za standardizacijom gradišćanskohrvatskog jezika te se pojavljuju dvije nove struje. Jedna od njih zalagala se za samostalno razvijanje gradišćanskohrvatskog jezika, dok je druga nastojala približiti gradišćanskohrvatski jezik hrvatskom standardnom jeziku kako bi se gradišćanski Hrvati kroz taj jezični aspekt približili bogatijoj kulturi i jeziku matične države – Hrvatske (Ščukanec 2011: 33). Krajem 19. stoljeća obje struje uzete su u obzir – gradišćanskohrvatski jezik se u pravopisu i leksiku približio standardnom hrvatskom, ali se gradišćanskohrvatska književna tradicija unatoč tome nastavila aktivno njegovati. Do bitne prekretnice u standardizaciji dolazi u 70-im i 80-im godinama 20. stoljeća, kada se jezik sve više koristi u javnim komunikacijskim praksama, a tome je pripomogao i austrijski Ustavni sud koji je 1987. godine priznao gradišćanskohrvatski jezik kao drugi službeni jezik u Gradišću (ibid. 35). Tako je 1982. godine tiskan prvi dio *Nimško-gradišćanskohrvatsko-hrvatskoga rječnika*, devedesetih se tiska prva gradišćanska školska gramatika Mirka Berlakovića, a 2003. godine Znanstveni institut Gradišćanskih Hrvatov u suradnji s Institutom za hrvatski jezik u Zagrebu tiska *Gramatiku gradišćanskohrvatskog jezika* (Kinda-Berlaković 2011: 378).

1.2. Hrvatske kulturne institucije i mediji u Gradišću i Beču

U svrhu očuvanja kulture, identiteta i prvenstveno gradišćanskohrvatskog jezika, u Gradišću i Beču danas djeluju mnogobrojne kulturne institucije, društva, klubovi te mediji koji imaju izrazito bitnu ulogu u očuvanju identiteta gradišćanskih Hrvata zbog svoje pristupačnosti. U ovom odlomku prikazat će se samo one kulturne institucije i mediji u Gradišću i Beču koje su kazivači naveli kao bitne u očuvanju kulture i jezika gradišćanskih Hrvata te opisati njihovo djelovanje na očuvanje identiteta gradišćanskih Hrvata.

Hrvatsko kulturno društvo, HKD, osnovano je 8. kolovoza 1929. godine kao krovna organizacija za zastupanje hrvatskih narodnih interesa u Austriji. HKD je imao mnoge zadatke i ciljeve koje je trebalo provoditi, a među bitnijima su provođenje nastave, osnivanje i podupiranje raznih aktivnosti i manifestacija te održavanje misa u crkvama na hrvatskom jeziku (usp. Schlag 1995: 180). Uz kulturnu aktivnost, HKD je bio i nositelj političkih zahtjeva gradišćanskih Hrvata, što je vidljivo u Memorandumu iz 1955. godine kad se Hrvatsko kulturno društvo borilo protiv uskraćivanja manjinskih prava gradišćanskim Hrvatima. Društvo se financiralo iz proračunskih sredstava namijenjenih manjinskom programu, a udio novca koji su dobili često je ovisio o tome koja je politička stranka na vlasti. Od 1970. godine HKD ima svoje sjedište u Hrvatskom domu u Željeznom (usp. Vranješ-Šoljan 2005: 143-144).

„Hrvatske novine“ počele su izlaziti 1922. godine kada je došlo do aneksije zapadne Ugarske, tj. Gradišća s današnjom Austrijom. Početak tiskanja novina inicirao je Martin Meršić, a urednik je bio Ignac Horvat (Hajszan 2007: 319). Novine su tiskane još od 1910. godine pod nazivom „Naše novine“, a 1922. godine mijenjaju ime u „Hrvatske novine“¹⁰. Cilj ovih novina bio je, osim informiranja gradišćanskih Hrvata o aktualnim pitanjima u Gradišću, također i određivanje smjera kulturnog stremljenja tamošnjeg stanovništva:

„Cilj hrvatskih novina je – polag njeve moći i mogućnosti – podučavat, rasvšćevat naše ljudstvo va politiki, va gospodarstvu i va vsih krajih svitske znanosti i praktičnoga žitka... Ovo je naš bliži, žurnalistički cilj. Ar imamo pred sobom i jednu drugu zadaću. Ovo je hrvatsko-kulturna i zato glavna, važnija nego prva... Sad neg ponavljamo naše misli kad sprogovorimo da se borimo u novinah i da se hoćemo boriti za vsa prava, ka pripadaju nam Hrvatov kot narodnoj manjini Gradišća u školah,

¹⁰ <https://hrvatskenovine.at/clanak/17-12-2010/100-ljet-hrvatskih-novin-iz-gledisca-nacionalne-i-sveucilisne-knjiznice>.

uredih, i javnom žitku, da oslobodimo naše Hrvate od te čuti, kotno kad bi bili oni neg
gradjani drugoga razreda, nego da znaju da su oni ovde doma, isto tako kot i drugi
narodi ove zemlje..." (usp. Vranješ-Šoljan 2005: 123-124)

Hrvatsko štamparsko društvo koje i danas izdaje tjednik „Hrvatske novine“ 1998. godine je, osim tiskanog izdanja, izradilo i mrežnu stranicu¹¹ kako bi se omogućila veća dostupnost „Hrvatskih novina“ javnosti, ali i kako bi se kroz modernu tehnologiju povećalo zanimanje mlađih generacija gradišćanskih Hrvata za aktualne teme u zajednici. Na mrežnoj stranici moguće je pronaći izdanja „Hrvatskih novina“ od rujna 2010. godine do danas.

S ciljem da se proširi kulturna ponuda te da se očuva jezik i kultura gradišćanskih Hrvata kojoj je u to vrijeme prijetilo izumiranje zbog masovnih migracija iz te regije, u Velikom Borištofu 1982. godine osnovana je Kulturna zadruga KUGA¹². Najvažniji ciljevi kulturne zadruge KUGA su: podupiranje višejezičnosti u Gradišću, organizacija kulturnih priredbi, obogaćivanje ponude manifestacijama iz područja kulture i obrazovanja i jačanje međukulturne komunikacije uz pomoć tečajeva, projekata i priredbi. Kao rezultat toga nastale su rock i pop grupe, dvojezični mjuzikli te su objavljeni znanstveni članci kroz koje se mlađe generacije mogu kroz više aspekata povezati s gradišćanskohrvatskim podrijetlom, jezikom i kulturom¹³. O tome također govori i jedna od kazivačica tijekom terenskog istraživanja iz 2018. godine:

„Mi imamo onda svaki utorak rani odgoj k muziki –Muzikalische Früherziehung – tu možete doći sa tri-četiri godina. A ako ste prošli ovaj raniji odgoj, onda imamo KUGA zbor za mlade do deset. A ako su prošli KUGA zbor, onda imaju KUGA mladi, isto zbor mladih, a ako su šesnaest-sedamnaest, imamo... Mjuzikli produkcije, tako ih zovemo ili kazališne igre... (...) I mi imamo jako čvrstu muzičku scenu, ali ne folklor. Mi imamo sve drugo, samo ne folklor. Imamo jako čvrstu pop scenu, rock scenu... Mi imamo dvije grupe koje stalno vježbaju kod nas, pokazat ću vam. Imamo dvi sobe za vježbanje, tu možedu mladi da... To ništa ne košta, to može tako.“ (Ž, r. 1967, Veliki Borištof)

KUGA danas ima i mrežnu stranicu na kojoj se redovno objavljuju informacije o nadolazećim projektima, tečajevima i priredbama.

¹¹ www.hrvatskenovine.at.

¹² <http://www.kuga.at/index.php?id=94&L=2>.

¹³ [http://www.kuga.at/index.php?id=76&L=2"%27](http://www.kuga.at/index.php?id=76&L=2).

Brojni gradišćanski Hrvati, zbog potreba školovanja i kasnijeg zaposlenja, preselili su se i žive u Beču u kojem se održavaju brojne aktivnosti. Godine 1994. osniva se Hrvatski centar¹⁴ u Beču kao krovna organizacija s bogatom jezičnom i kulturnom ponudom za sve dobne skupine i uzraste. Povijest društva i prostora objasnila je kazivačica Gabriela Novak-Karall:

„...ta dva društva ovdje u Beču [kulturno društvo u Beču i Akademski klub] su onda, su, znači, na ovoj adresi su od (19)64-te, znači tu je bio onda samo podrum, a gdje su, gdje su, to su bile onda kao klupske prostorije zajedničke, a prije toga su bili po, po nekim ne znam, neke gostione koje su imale neku veću dvoranu ili tako, gdje su se sastajali, sakupljali, to je bilo gdje su imali svoje aktivnosti, to je bilo uglavnom nedjeljom nakon hrvatske mise, da su onda ljudi išli tamo pa tu imali, jer tada kroz tjedan je bilo malo moguće, odnosno, onda su bili na različitim adresama, znači morali su mijenjati zato kad je bila onda dvorana premala ili kad su bili neki, neki problemi da su bili preglasni ili tako nekako, su morali mijenjati, nisu onda još bili u nekom istom, u nekom, nekom domu, pa su imali jednu dvoranu, ali onda su od (19)64-te ovdje na ovoj adresi... ovo je bio privatni stan, a okolo bilo slobodno, onda se to moglo iznajmiti, spojiti, renovirati i onda se i formalno onda stvorio Centar kao krov.“
(r. 1955., Beč)

Ova udruga nastala je s ciljem da okuplja sve vezano uz gradišćanske Hrvate - ona je kulturni, informacijski, obrazovni i politički centar. Centar organizira kulturne događaje, tečajeve, seminare i radionice, ali je i vrlo bitan izvor informacija vezanih za etnička i manjinska pitanja. Centar također od 1980. godine izdaje časopis *Put*, a njegovi urednici su Verner Varga i Gabriela Novak-Karall. Gospođa Novak-Karall također je i predsjednica najpoznatijeg nadregionalnog folklornog ansambla gradišćanskih Hrvata „Kolo Slavuj“. Hrvatski centar ima i svoju mrežnu stranicu koja je nedavno čak postala dvojezična – sadržaj se može čitati na hrvatskom i njemačkom jeziku.

Folklorni ansambl gradišćanskih Hrvata „Kolo Slavuj“ od 1971. godine okuplja gradišćanske Hrvate kako bi zajedničkim snagama kroz pjesmu njegovali gradišćanskohrvatski jezik. Do sada su napravili, između ostalog, šest autentičnih gradišćanskohrvatskih koreografija i snimili tri ploče sa starim hrvatskim narodnim *jačkama* (pjesmama). Koreografije se predstavljaju u originalnoj nošnji svakog kraja. Kolo Slavuju je

¹⁴ <https://www.hrvatskicentar.at>.

1990. godine dodijeljeno i međunarodno odlikovanje „Europska nagrada za narodnu umjetnost“ zaklade F.V.S. Hamburg. (Karall 1997: 155)

„Ja mislim da je jako važno, jer inače glazba ima pozitivne svoje... Pozitivno djeluje svugdje, zbog toga ima i terapija i sve što vezano uz glazbu, a s druge strane pjevanje ima jednu tradiciju među Hrvatima koja je ostala jako jako dugo živa. Znači iako se sve ostalo možda izgubilo, ali pjevalo se je jako dugo...“ (Gabriela Karall-Novak, r. 1955, Beč)

Godine 1989. s emitiranjem počinje i prva televizijska emisija u Gradišću na gradišćanskohrvatskom jeziku „Dobar dan Hrvati“. Emisija se emitira nedjeljom od 13:30 do 14:00 sati na ORF-u, a dotiče se svih aktualnih tema u Gradišću. Na ORF-ovoj mrežnoj stranici¹⁵ objavljuju se i članci aktualnih tema u Gradišću i šire na gradišćanskohrvatskom jeziku.

Od jako velike važnosti za očuvanje gradišćanskohrvatskog jezika među mladima, ali i među starijim generacijama je glazba, gdje se posebno ističe grupa PAX osnovana 1978. godine u Gerištovu. PAX-i najvećim dijelom sviraju hrvatski pop i rock, a članovi su Berti Kuzmits, Feri Fellingner, Franz Kröpfl, Franz Jambrich, Marija Alač i Tome Janković¹⁶. Prvu pjesmu „Hrvat mi je otac“ snimili su 1984. godine, a CD s vlastitim pjesmama pod imenom „Čujte“ snimili su 1995. godine (Karall 1997:156).

1.3. Višejezičnost i identitet gradišćanskih Hrvata

Većina gradišćanskih Hrvata u svakodnevnom životu koristi tri jezika: njemački, gradišćanskohrvatski te hrvatski. U takvim zajednicama pojedinac ima širi jezični spektar za izražavanje svog identiteta koji postaje hibridan (Grbić-Jakopović 2014: 42), ali i nedosljedan zbog uporabe različitih jezika u različitim situacijama i okolnostima. Odnosi između jezika i identiteta ovise o različitim čimbenicima među pripadnicima manjinskih zajednica – to može biti razina obrazovanja, životno iskustvo, uključenost u zajednicu i kulturna događanja i sl. Kako bi lakše objasnili odnos između višejezičnosti i identiteta potrebno je ta dva pojma zasebno definirati.

¹⁵ <https://volksgruppen.orf.at/hrvati/>.

¹⁶ <https://www.gradisce.eu/pax/>.

Pojam "višejezičnost" označava različite oblike društveno ili institucionalno uvjetovane i individualne uporabe više jezika. Opisuje jezične vještine pojedinaca koje koriste kada stupe u kontakt s grupama ili različitim situacijama u kojima se upotrebljava više jezika. Ti različiti jezici ne uključuju samo službene nego i regionalne, manjinske i znakovne jezike - pa čak i dijalekte. Izraz „višejezičnost“ također uključuje i dvojezičnost, pri čemu je višejezičnost nadređen pojam (Riehl 2014: 9). Kod višejezičnosti razlikujemo tri dimenzije: individualnu, društvenu i institucionalnu dimenziju. Individualna višejezičnost odnosi se na pojedinca, društvena višejezičnost povezana je s uporabom jezika u višejezičnim državama ili regijama, a institucionalna se odnosi na uporabu jezika specifičnih u nekoj instituciji ili području rada (ibid. 12). Što se tiče gradišćanskih Hrvata, u ovom radu najviše će se obraditi pitanje individualne i društvene višejezičnosti.

Pojam identiteta također se može podijeliti na individualni i kolektivni. Grbić (2014: 40) definira individualni identitet kao dio psihološkog fenomena gdje on ima značenje jedinstvenosti i krajnje individualnosti osobe, dok je društveni identitet dio društvenog fenomena te se temelji na zajedništvu i sličnosti koji služe kao medij za osjećaj šireg zajedništva i pripadnosti – tu pripadaju kultura, jezik, povijest, religija, životni prostor i svijest o pripadnosti (ibid. 13).

Jezik ima središnju ulogu u osobnom, društvenom i kulturnom formiranju identiteta. Iako jezik nije jedini čimbenik u oblikovanju individualnog i kolektivnog identiteta, on igra vrlo važnu ulogu pri osjećaju pripadnosti pojedinca unutar društva. Iako se identitet doživljava kao jezgra nekog pojedinca i kao osobna karakteristika, on je poprilično društveno uvjetovan te obilježen kulturnim i jezičnim vrijednostima i karakteristikama. Identitet je konstrukt koji se mijenja zbog socijalnih čimbenika (Meinhof i Galasinski 2006: 7-8). U Gradišću, gdje se u svakodnevno izmjenjuju tri jezika, identitet pojedinca nije fiksiran - on se kontinuirano mijenja u interakciji s različitim ljudima. Tada navedeni hibridni identitet postaje jednostruk, ovisno o pozicioniranju prema partneru u interakciji i jeziku komunikacije. Identitet je uvijek u procesu postajanja i transformacije te se konstruira između ostalog i kroz jezik. Jezik se tada može promatrati kao dio identiteta i tog pojedinca ili kao sredstvo za izgradnju ili osjećaj pripadnosti nekom od identiteta. Prema Grbić (2014: 45) kroz etnicitet se, usvajajući određena kulturna značenja, razvija osjećaj etničkog identiteta, a kroz socijalnu interakciju stvaraju se svi neophodni elementi identifikacije kao što su jezik, kulturne norme i ponašanje, religija i slično.

Pitanje dvo- ili višejezičnosti i otvara i pitanje identiteta tih ljudi. Prema istraživanju¹⁷ među djecom iz 2010. godine može se razaznati da se djeca u dvojezičnim vrtićima i osnovnim školama identificiraju s obje grupe, podjednako društveno i jezično. Djeci koja su odrasla u dvojezičnom okruženju lakše se prilagoditi većem broju situacija upravo zbog sposobnosti da koriste više jezika. Istraživanje također utvrđuje da među hrvatskim i njemačkim elementima identiteta vlada simbioza te da ne postoji hijerarhija jezika – naravno, ovisno o tome koriste li aktivno oba jezika i u privatnom životu. Kultura dvojezičnosti omogućuje jednaku uporabu obaju jezika bez pretpostavke da će jedan biti dominantna, a prisutnost obaju jezika kod pojedinca pruža mogućnost obostranog obogaćivanja te stabilnost identiteta (Grbić 1994: 39). U ovom istraživanju pokušat će se potvrditi ili negirati zaključci iz gore navedenog istraživanja. Osim jezika, velika pažnja posvetit će se i drugim elementima koji tvore kulturni identitet ove zajednice.

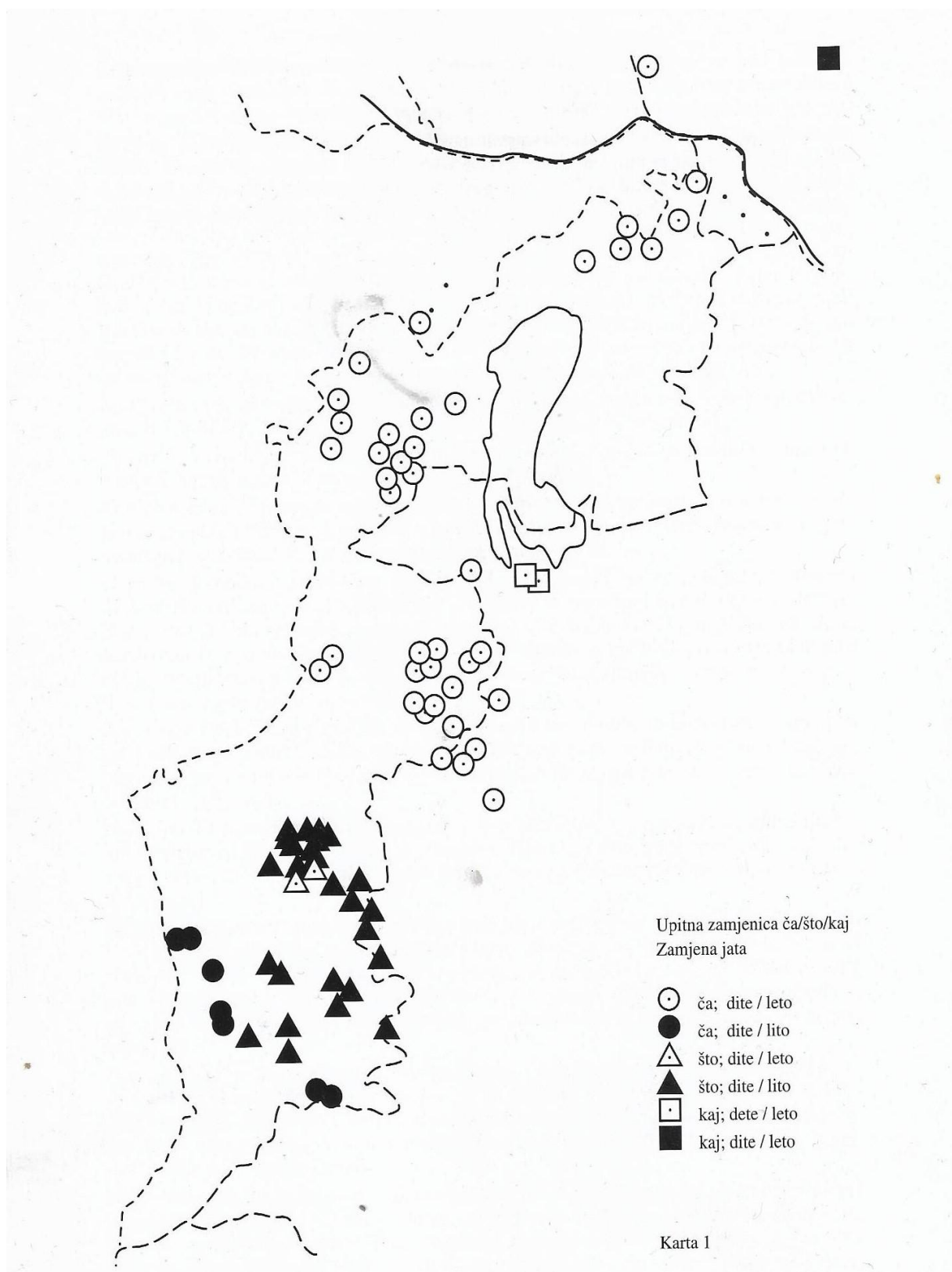
1.4. Jezik gradišćanskih Hrvata

Gradišće je višejezično područje. Pored njemačke govorne većine, u ovom dijelu Austrije postoji relativno velik broj ljudi koji govore ili razumiju hrvatski i gradišćanskohrvatski jezik. Mnogi stanovnici Gradišća hrvatski i/ili gradišćanskohrvatski naučili su kod kuće svojih roditelja, svojih baka i djedova, a neki su ih čak naučili iz radoznalosti. Pripadnici starije generacije ponekad su imali obrazovanje na jednom od ova dva jezika, dok se danas oba jezika nude kao predmet u nekim školama. Među gradišćanskim Hrvatima pojam „hrvatski jezik“ se u većini slučajeva odnosi na „gradišćanskohrvatski jezik“ te se tijekom istraživanja i intervjuu uočava problem kod razumijevanja i definiranja o kojem jeziku kazivači zapravo govore.

Gradišćanskohrvatski jezik pripada obitelji južnoslavenskih jezika. Sam izraz „gradišćanskohrvatski“ u lingvistici se počinje koristiti tek u drugoj polovini 20. stoljeća te ne predstavlja naziv za novi jezik, već se termin koristi za regionalni književni hrvatski jezik (Kinda Berlaković 2011: 377). Osim uporabe više jezika u svakodnevnom životu, gradišćanski Hrvati koriste i različite dijalekte gradišćanskohrvatskog jezika. Čakavski se tako govori u sjevernom dijelu Gradišća (ali se može naći i u južnom dijelu), štokavski isključivo na jugu Gradišća, dok se kajkavski dijalekt jako rijetko čuje jer se većina kajkavskog

¹⁷ <http://www.zigh.at/identitaetsentwicklung-kroatischsprachiger-kinder/>.

stanovništva asimilirala. Danas ne postoje gradišćanskohrvatski kajkavski dijalekti u svom izvornom obliku (ibid. 21).

Slika 1: Prikaz rasprostranjenosti ča/što/kaj u Gradišću (Neweklowsky 1995: 462)

1.4.1. Podjela gradišćanskohrvatskog jezika na jezične otoke

Gradišćanskohrvatski jezik danas broji pet jezičnih otoka: Hati, Poljanci, Dolinci Vlasi i Štoji. Hati, Poljanci i Dolinci spadaju u ikavsko-ekavske čakavce s djelomičnim regresivnim pomakom naglaska, dok Vlasi i Štoji pripadaju štokavsko-čakavskom i štokavskom govoru (Kinda-Berlakovich 2017: 165). Skupina ikavsko-ekavskih čakavaca s djelomičnim regresivnim pomakom naglaska razlikuje se po nekim značajkama od svih ostalih hrvatskih narječja. Neke od tih značajki su:

- ikavsko-ekavski položaj glasa *e*
- djelomična promjena položaja naglaska
- nastavak o-osnovica na *-i* u lokativu jednine
- nazočnost fonema /t/
- leksičko suglasje kao *ča*, *loza* (šuma), *senek* (uvijek), *peteh* i slično (Neweklowsky 1995:437)

Hati¹⁸ naseljavaju kotar Niuzalj te ovaj jezični otok obuhvaća deset sela od kojih se samo četiri nalaze na austrijskoj strani – ostatak sela u ovom jezičnom otoku nalazi se u Mađarskoj i Slovačkoj. U kotaru Željezno i Matršdorf leži jezični otok Poljanci koji je ujedno i najveći jezični otok ovog područja. On obuhvaća 13 sela u Austriji, dok se samo jedno selo nalazi u Mađarskoj (Kinda-Berlakovich 2017: 165). Za razliku od ostalih skupina narječja ikavsko-ekavskog govora s regresivnim pomakom, narječja Haca i Poljanaca razlikuju se od drugih dijalekata prema sljedećim značajkama:

- pretvaranje a-osnovice u *-u* u instrumentalu jednine (u ponekim selima Poljanaca čak i u *-um*)
- umetanje slova *j* ispred slova *i*
- zadržavanje glasa *l*
- zamjena glasa *l* sa *u*
- leksičke osobitosti kao što su *gre*, *pir*, *teg*, *zubatka* i slično (Neweklowsky 1995: 437)

U središnjem Gradišću, točnije u kotaru Gornja Pulja, nalazi se jezični otok Dolinci od ukupno 13 sela u Austriji te četiri u Mađarskoj. U skupinu Dolinaca također spadaju i stanovnici sela Bajngrob, iako njihov govor nema prozodijski sustav jednak onome ostalih

¹⁸ Njem. *Heidenbodenkroaten*.

Dolinaca (Kinda-Berlakovich 2017: 166). Dolinci se po narječju razlikuju od Haca i Poljanaca u sljedećim značajkama:

- nastavak u instrumentalu jednine je *–om* (ili *–on*)
- zadržavanje glasa *–l* na kraju sloga
- *mat* umjesto *mati*
- prijelaz *m* u *n* na kraju sloga i slično (Neweklowsky 1995: 442)

Jezična skupina Štoji nalazi se na području južnog Gradišća i u Mađarskoj (Lončarić 2013: 1). Sva narječja Štoja svrstavaju se u mješovita štokavsko-čakavska narječja jer koriste „što“, iako dobar dio štokavaca spada pod čakavsko narječje (Vranješ-Šoljan 2005: 42). Čakavska narječja se od narječja Štoja razlikuju u sljedećim primjerima:

- pojava slogovnog *r*
- produžavanje zatvorenog krajnjeg sloga
- *v*-proteza (*vučiti* – *učiti*)
- prijelaz *l* u *j*
- oblici *mati* – *mat*, *vekši* – *veči*, *vlič* – *vuči*, *kucak* – *cucak*
- postojanje nastavka *–oh* u lokativu množine nekih imenica srednjeg roda (Neweklowsky 1995: 452)

Jezična skupina Vlahi obuhvaća 12 naselja u kotaru Borta te u južnom Gradišću. Od Štoja razlikuju se u sljedećim elementima:

- zamjenjivanje *l* na kraju sloga sa *a*
- djelomični pomak naglaska
- prijelaz *ra* u *re* (*vrebac*, *resti*, *kresti*)
- osobitosti u leksiku poput *proliće*, *već* (više), *lapat* (oranica)
- sintaktičke pojave kao npr. *daj mi toga nož* (Neweklowsky 1995: 455-456)

1.4.2. Utjecaj njemačkog jezika na gradišćanskohrvatski jezik

U gradišćanskohrvatskom jeziku vidljivi su jezični dodiri s njemačkim, mađarskim, slovačkim i češkim. Prema Neweklowskom (1995: 434) interferencijske pojave koje su rezultat jezičnih dodira i njihova količina mogu se razlikovati u istom mjesnom narječju, što može biti povezano s blizinom okolnih država kao i stupnjem znanja stranog jezika. U ovom poglavlju obradit će se tema njemačkih jezičnih elemenata u gradišćanskohrvatskom jeziku i to na leksičkoj, morfosintaktičkoj, gramatičkoj i ortografskoj razini.

Na razini leksika vidljiva je opća tendencija približavanja hrvatskog sustava jeziku susjeda ili postojećem državnom jeziku. Primjer leksičkog posuđivanja preuzimanje je i prihvaćanje glasovne zakonitosti iz jednog jezika u drugi pri čemu dolazi do glasovnog prilagođavanja tom jeziku te umetanje te riječi u određenu morfološku kategoriju (Neweklowsky 1995: 435). To su na primjer imenice kao *šnajdr* (njem. Schneider), *berkštot* (njem. Werkstatt), *kohleflj* (njem. Kocklöffel), glagoli kao *brauhati* (njem. brauchen), *lajdati* (njem. leiden), *(po)frgunati* (njem. vergönnen) te pridjevi kao *gmiatlih* (njem. gemütlich), *ealih* (njem. ehrlich), *amizantan* (njem. amüsant). Vidljivo je da su se riječi zamijenile ekvivalentima iz njemačkog jezika pri čemu su se morfološki adaptirale (Šćukanec 2011: 75).

Prema Šćukanec (2011: 256) u gradišćanskohrvatskom jeziku također postoje i prevedenice kao primjer leksičkog posuđivanja. One se dijele na doslovne prevedenice, djelomične prevedenice i poluprevedenice. Sam naziv „doslovne prevedenice“ govori kako se radi o doslovnom prijevodu riječi iz njemačkog u gradišćanskohrvatski. To je ono što ovu vrstu prevedenica razlikuje od ostalih dviju vrsta kod kojih prijevod nije precizan (ibid.: 256). Doslovne prevedenice vidljive su u sljedećim primjerima:

- obiteljsko ime (njem. *Familiennamen*, hrv. prezime)
- *skupaživljenje* (njem. *Zusammenleben*, hrv. suživot)
- jedan dijel od *roditeljov* (njem. *Elternteil*, hrv. roditelj)
- *gostodavatelj* (njem. *Gastgeber*, hrv. domaćin) (ibid. 256-257)

Utjecaj njemačkog jezika na gradišćanskohrvatski jezik vidljiv je također i kod glagola s naglašenim prefiksom. U njemačkom jeziku razlikuju se djeljivi (njem. *trennbar*) i nedjeljivi (njem. *untrennbar*) glagoli. Glagol je djeljiv onda kada je nastao spajanjem glagola s imenicom, pridjevom ili prilogom. U izjavnim rečenicama glavni je dio glagola na mjestu

glagola tj. na drugom mjestu, a prefiks na kraju rečenice. U zavisnim rečenicama oba se dijela spajaju na kraju rečenice (ibid. 57). Na jednak način se takav redoslijed koristi i u gradišćanskohrvatskome jeziku, iako se u hrvatskom standardnom jeziku glagol nikad ne nalazi na kraju rečenice.

- *skupazeti se* (njem. *heiraten*, hrv. vjenčati se)
- *vanprojti* (njem. *hinausgehen*, hrv. izaći)
- *skupastaviti* (njem. *zusammenfalten*, hrv. sastaviti)
- *krajdati* (njem. *weggeben*, hrv. dati, prepustiti) (ibid. 54-54)

Još jedan zanimljiv utjecaj koji je njemački jezik imao na gradišćanskohrvatski rekcija je glagola. Njemački glagoli posjeduju sposobnost da određuju padež riječi u rečenici koja ovisi o njima i to čine pomoću prijedloga. Ne postoji pravilo po kojem se određuje koji prijedlog ili padež ide s kojim glagolom, a mnogi se glagoli u njemačkom po tome razlikuju od hrvatskog jezika. U gradišćanskohrvatskom to je direktno prevedeno s njemačkog jezika:

- *diozeti na* (njem. *teilnehmen an*, hrv. sudjelovati)

„Svi učitelji i učiteljice kao i svi školari i školarice su *diozeli na* različni način: Učiteljstvo je pripravo ov projekt, a dica su bila glumci, pjevači, plesači ili instrumentalisti.“¹⁹

- *trpiti pod* (njem. *leiden unter*, hrv. patiti, trpjeti)

„Sve već mladih ljudi *trpi pod* stresom zbog stalnoga korišćavanja pametnoga telefona ili tableta.“²⁰

- *zahvaliti se kod* (njem. *sich bedanken bei*, hrv. zahvaliti se kome/čemu)

„Polag Edia Horvatha se moraju *zahvaliti kod* funkcionarov društva za opstanak nogometnoga društva do danas.“²¹

- *znatiželjan biti na* (njem. *neugierig sein auf*, hrv. biti znatiželjan)

¹⁹ <https://docplayer.rs/153904577-Moj-novi-minimulti-moj-novi-minimulti-srićno-novo-ljeto.html>.

²⁰ <http://www.koljnof.hu/mladina-ima-stres-zbog-mobiltela/>.

²¹ <https://volksgruppen.orf.at/v2/hrvati/stories/2799135/>.

„Tako smo od petka do pondiljka minuloga vikenda simbolično "putovali" u boju i strahoti, u suza i u teški emocija, ali su s nami bili svi oni Gradišćanski Hrvati ki su *znatiželjni* bili na živo svidočanstvo Njarijevih.“²²

Iako se gradišćanskohrvatski jezik standardizirao više ili manje po uzoru na standardni hrvatski jezik, razgovorni se jezik uvelike razlikuje od standardnoga. Televizijske i radijske emisije te novinski članci većinom su pisani na standardiziranom obliku jezika, dok gradišćanski Hrvati između sebe rijetko tako razgovaraju te su više vidljive gore navedene interferencije s njemačkim. Standardni gradišćanskohrvatski jezik nastoji očuvati arhaične oblike jezika kako bi se što više ljudi moglo bez poteškoća razumjeti zbog velike razlike u mjesnim govorima (Pawischitz 2012: 77-78). Unatoč velikim naporima zajednice i stručnjaka da se gradišćanskohrvatski jezik očuva, on je ugrožen zbog sve manje upotrebe tog jezika u svakodnevnoj interakciji i komunikaciji.

²² <https://www.facebook.com/Hrvatskiglasnik/posts/880010282148452/>.

2. Prikaz terenskog istraživanja u Beču

Na terensko istraživanje u Beč krenuli smo 25. studenog 2019. planirajući da se ono provede najvećim dijelom u Hrvatskom centru u Beču²³. Izabrali smo Beč zato što većina sugovornika iz Gradišća preko tjedna živi i radi u Beču, a tijekom vikenda boravi u Gradišću. Stoga smo na ovaj način željeli napraviti multilokalno istraživanje. Na terenskom istraživanju u Beču cilj mi je bio promatrati aktivnosti u Hrvatskom centru, provesti intervju s zaposlenicima Centra i gradišćanskim Hrvatima koji ondje dolaze, sudjelovati u brojnim aktivnostima, provesti studijski rad u knjižnici i sl. Sudjelovanjem na aktivnostima htjela sam istražiti na koji način članovi ove manjinske zajednice prenose jezik i kulturu kroz komunikaciju. Pri provođenju intervju s polaznicima tečaja cilj mi je bio primarno saznati njihove motivacije za učenjem gradišćanskohrvatskog jezika te istražiti na koje načine oni proširuju to znanje, oblikuju kulturu i grade svoj identitet. U razgovoru s profesoricama koje vode tečajeve htjela sam istražiti kakve teme biraju za nastavni sat, koje materijale i udžbenike koriste te također ispitati njihova vlastita stajališta o formalnom i neformalnom učenju gradišćanskohrvatskog i hrvatskog jezika. Studijskim radom u knjižnici pobliže sam se upoznala s gradišćanskohrvatskom literaturom te na uvid dobila udžbenike za gradišćanskohrvatski jezik koji sam nešto kasnije u radu analizirala. Pri analizi udžbenika cilj mi je bio saznati koje teme obrađuju, točnije na koje načine pokušavaju približiti gradišćanskohrvatski jezik i kulturu svojim čitaocima.

Prvi korak u istraživanju bio je upoznavanje s Gabrielom Novak-Karall, glavnom tajnicom Hrvatskog centra te s profesoricama Ines Krizmanić i Nikom Račić koje vode tečajeve hrvatskog i gradišćanskohrvatskog jezika. Ines u Beču živi već dvije godine. Inače je iz Kutine, a u Zadru je diplomirala kroatistiku te u Centru vodi tečajeve hrvatskog i gradišćanskohrvatskog jezika. Nikini roditelji su rodom iz Hrvatske, ali ona je rođena u Beču i studira slavistiku, što je bio jedan od razloga da se zaposli kao voditeljica tečaja hrvatskog i gradišćanskohrvatskog jezika u Hrvatskom centru. Upitnica za polaznike i voditelje tečaja osmišljena je prije odlaska na teren te su pitanja bila podijeljena u dvije grupe – pitanja za polaznike tečaja te pitanja za voditelje tečaja.

Po dolasku na teren, i uz upoznavanje s gospođom Novak-Karall, održan je prvi intervju s Ines, voditeljicom tečaja standardnog hrvatskog i gradišćanskohrvatskog jezika

²³ Kolegicama Adrijani Puškarić i Valentini Jagetić je ovo bilo prvo terensko istraživanje u Beču, no drugo terensko istraživanje na temu kulture gradišćanskih Hrvata – prvo istraživanje provedeno je 2018. godine u srednjem Gradišću.

odmah nakon komunikacije s glavnom tajnicom i ravnateljicom Hrvatskog centra. Po završetku intervjua voditeljica istraživanja i ja priključile smo se završnom dijelu naprednog tečaja gradišćanskohrvatskog jezika koji je održala nastavnica Theresa te nakon toga sudjelovali i na tečaju gradišćanskohrvatskog jezika za početnike na kojem su bila četiri polaznika. Na tečaju smo osim promatranja sa sudjelovanjem obavili i četiri kratka intervjua na njemačkom jeziku s polaznicima. Nakon tečaja polaznici su se spustili u prizemlje Centra zbog održavanja slavlja na kojem su se okupili članovi poslije održanog adventskog koncerta. Božićni koncert i promocija CD-a tamburaškog sastava *Zelenjaki* i klape *Staro* održan je u Petrovoj crkvi u Beču. U publici su bile i kolegice Valentina Jagetić i Adrijana Puškarić. Odaziv na koncert bio je velik, a nakon njega uslijedilo je druženje u Hrvatskom centru. Istraživanje smo nastavile sudjelovanjem s promatranjem uz neformalno druženje s članovima Centra. Ovaj dio istraživanja potvrdio je da ljudi komuniciraju na hrvatskom, gradišćanskohrvatskom i njemačkom, a sugovornici s kojima smo razgovarali trudili su se govoriti standardni hrvatski jezik s ponekim izrazima iz gradišćanskohrvatskog. Konzumirali su se hrvatski tradicijski kolači koje su pripravili sudionici, svirala je glazba iz Gradišća, a na zidu su se prikazivale fotografije iz Gradišća.

Idući dan posvetili smo istraživanju bogato opremljene knjižnice u Hrvatskom centru kroz koju nas je gospođa Novak-Karall vodila te pokazivala bitna djela za ovo istraživanje. Knjižnica sadrži velik broj izdanja Hrvatskih novina, udžbenike za hrvatski i gradišćanskohrvatski jezik, namijenjene svim uzrastima, te knjige o kulturi gradišćanskih Hrvata. Neke od njih dobili smo kao poklon te će se ti udžbenici kasnije u radu podrobnije analizirati. Isti dan obavili smo i intervju s voditeljicom tečaja Nikom Račić koja vodi hrvatske i gradišćanskohrvatske tečajeve na kojima smo nakon toga prisustvovali. Uz sudjelovanje s promatranjem, istraživanje smo istu večer proveli i na tečaju napredne grupe hrvatskog jezika koji je također vodila Nika. Razgovarali smo sa šest polaznika s ciljem istraživanja njihove motivacije za učenje gradišćanskohrvatskog jezika. Nakon tečaja prisustvovali smo probi „Kolo Slavuj“. Članovi Kola Slavuj pripremali su se za božićni koncert. Svi su sjedili, a u centru pažnje bio je dirigent Filip Tyran. Članovi su uvježbavali božićne pjesme na gradišćanskohrvatskom jeziku. Paralelno se odvijala i tamburaška proba u jednoj od prostorija u kojoj se održavaju tečajevi.

Posljednji dan ponovno smo se uputili u Hrvatski centar, u knjižnicu gdje smo dovršili studijskog i arhivsko istraživanje, te intervjuirali gospođu Novak-Karall koja nam je detaljnije opisala stanje školstva i pitanje jezika u Gradišću i Beču.

3. Rezultati terenskog istraživanja

Cilj ovog istraživanja bio je saznati na koje načine formalnim i neformalnim učenjem polaznici tečaja u Hrvatskom centru u Beču uče hrvatski i gradišćanskohrvatski jezik. Svrha ovog istraživanja također je bila kroz polustrukturirane intervjuve saznati podrijetlo polaznika, kao i motivaciju za učenjem nekog od ovih jezika te načine na koje polaznici proširuju svoje znanje jezika i kulture izvan učionice. Polaznici koji su sudjelovali u istraživanju s različitih su područja, bilo Gradišća ili drugih zemalja²⁴ te svih uzrasta, što je pridonijelo zanimljivim jezičnim biografijama. Osim jezičnog dijela, zanimalo nas je također na koje načine polaznici održavaju i produbljuju svoju kulturu i identitet – kako kroz jezik, tako i kroz neformalne načine obrazovanja.

Nadalje, tijekom intervjua s voditeljicama tečaja željela se istražiti važnost gradišćanskohrvatskog i hrvatskog jezika u očima osobe koja je zadužena za prenošenje znanja. S voditeljicama se također razgovaralo o udžbenicima koje koriste na nastavi te o načinu na koji su koncipirale nastavni sat jezika kako bi motivirale polaznike te učinile nastavu zanimljivijom. Osim toga, istražilo se i na koje načine voditeljice prenose i održavaju svoje vlastite običaje i kulturu.

Analizirali su se udžbenici dobiveni na terenskom istraživanju kao i popratni materijali koji se koriste na tečaju gradišćanskohrvatskog jezika. Analiza će se provesti tako što će se analizirati sadržaj svakog udžbenika te istražiti kakve se tematske cjeline obrađuju. Posebno nas je zanimalo što je prikazano od gradišćanske kulture i na koji način.

3.1. Formalno i neformalno učenje jezika i kulture

Pitanje školstva i dvojezičnog obrazovanja u Gradišću proteže se gotovo kroz cijelo 20. stoljeće. Prvo razdoblje razvoja školstva u Gradišću počinje 1921. godine kada se veliki dio gradišćanskohrvatskih sela pripojio Austriji. Posljedica toga bilo je prisilno učenje njemačkog jezika – velika većina gradišćanskih Hrvata nije govorila taj jezik (Kinda-Berlakovich 2005: 62). Tek je 1937. godine došlo do pomaka u organizaciji školstva u Gradišću i to odredbama iz Gradišćanskog školskog zakona koji nalaže sljedeće:

²⁴ Jedna kazivačica je rodom iz Bosne i Hercegovine, živjela je u Njemačkoj cijeli život, a prije tri godine se doselila u Austriju.

- ako je u školskoj općini nekoj manjini pripadalo više od 70% stanovništva, onda je nastavni jezik bio jezik manjine
- ako je nacionalnoj manjini pripadalo 30-70% stanovništva nastava je trebala biti dvojezična
- ako je manjina imala manje od 30% pripadnika, nastavni jezik je bio njemački, a manjinski jezik se mogao poučavati kao slobodni predmet. (ibid. 64)

Već iduće godine sve te odredbe poništavaju zbog “Anschlussa” te bi se moglo reći da od tog trenutka počinje germanizacija gradišćanskog stanovništva gdje su seoske stranačke organizacije vršile pritisak na stanovništvo kako bi njemački jezik bio nastavni jezik (ibid. 64). Tijekom godina postojali su mnogi pokušaji u nametanju hrvatskog jezika kao nastavnog jezika, no većina njih završila je neuspješno. Tek 1994. godine dolazi do pomaka donošenjem Manjinskog školskog zakona za Gradišće. Prema ovome zakonu u Gradišću mogu postojati sljedeće vrste manjinskih osnovnih škola: osnovne škole s hrvatskim nastavnim jezikom i osnovne škole s hrvatskim i njemačkim nastavnim jezikom (ibid. 68).

Današnje stanje u Gradišću po pitanju školstva i dvojezičnosti izgleda malo drugačije nego u prošlosti. Može se zaključiti da gradišćanskohrvatski jezik polako nestaje, a sve se manje ljudi odlučuje na učenje hrvatskog i/ili gradišćanskohrvatskog jezika. Razlog tome može biti manjak ponude u obrazovnim institucijama, ali se i taj manjak može promatrati kao posljedica manjka znanja jezika među stanovništvom što znači i manjak nastavnika koji mogu podučavati gradišćanskohrvatski. Prema riječima kazivačice Gabrijele Karall-Novak, u Beču danas ne postoji niti jedna osnovna ili srednja škola koja nudi nastavu na gradišćanskohrvatskom jeziku. Jedino što se danas u Beču održava dopunska je nastava u osnovnim i srednjim školama:

“...imate samo kao dopunsku nastavu, znači “muttersprachlicher Zusatzunterricht”, to imate, ali... kao što znate u Austriji je to sad nije hrvatski nego je BKS²⁵, a znači iako, iako sad to ne znači da vi učite sve tri varijante nego je organizacija takva, znači ako se na nekoj školi nađe jedna grupa gdje su svi Hrvati, pa je i učiteljica Hrvatica, naravno će biti hrvatski, znači ona neće tu držat na nekom, na nekoj drugoj varijanti, ali je ustvari je organizacija BKS, zbog toga je dosta Hrvata i djecu ne šalju tamo...” (Gabriela Karall-Novak, r. 1955, Beč)

²⁵ Njem. *Bosnisch/Kroatisch/Serbisch* (hrv. bosanski/hrvatski/srpski).

„...ja mislim da ima jedna ili dvije gimnazije gdje možete uzeti hrvatski kao, odnosno BKS kao „Wahlpflichtfach“. To znači glavni predmet po izboru, znači ima, struktura u Austriji je takva da vi možete onda u gornjim razredima izabrati koji će vam biti glavni predmeti i tu je na nekim školama mogućnosti da uzmete hrvatski...“ (ibid.)

Malo je drukčija situacija na nekim fakultetima u Beču. Kazivačica Nika studira slavistiku u Beču te je pojasnila na koji način se odvija nastava u toj obrazovnoj ustanovi:

„Pa mi imamo BKS, to kao bosanski, srpski i hrvatski u jednom učimo. Imamo ustvari kao tri ajmo reći sektora, imamo jedno je lingvistika, drugo je književnost, a treće je nešto između biografije i povijesti. Tako da imamo ta tri i plus još jezik. Plus jedan jezik i još jedan drugi. Znači dva slavenska jezika i tako da ono, učimo baš sve, ali dosta opširno. Znači učimo i srpske pisce, i bosanske i hrvatske, i o manjinama i o tom smislu, ali meni je to čak iskreno bolje zato što učim baš na čitavoj ono tom području, ratovi, kako se to sve razvijalo, tako da malo kad imam tu opširniju sliku onda mi je malo jasnije nego da recimo samo za Hrvatsku. Tako da ja to ne gledam, mada se neki bune kao, trebalo bi razdvojiti, što isto je, ali nema dovoljno učenika.“ (Nika Račić, r. 1996, Beč)

No, nije u svim školama gradišćanskohrvatski jezik u ponudi za dopunsku nastavu, pa je moguće uz dogovor među školama da neki učenici pohađaju tu nastavu u nekoj drugoj školi koja to nudi. Naravno, to je organizacijski vrlo teško te se sve manje učenika odlučuje na takve poteze. U Gradišću postoji nekoliko obrazovnih ustanova gdje je moguća dvojezična nastava, ali to je u većini slučajeva ograničeno na osnovne škole. Neke od njih provode i poseban raspored u dvojezičnoj nastavi:

„...a u Gradišću je tako da imate, da imate u donjim razredima gimnazije znači to je kod vas prvi, peti do osmi osnovne je učitelj gradišćanskohrvatski, a u gornjim razredima onda od petog do osmog standardni hrvatski...“ (Gabriela Karall-Novak, r. 1955, Beč)

U nekim školama nude i produženi boravak ili „podvaranje“ za učenike koji se u nekim školama, također, održava na hrvatskom jeziku. Te škole nalaze se u hrvatskim selima:

„znači to je poslijepodne vo podvaranje djece u školi na hrvatskom. To su oni organizirali na različitim, po različitim školama, a to je bilo njihova organizacija sada pošto sve više škola ima, i već od sebe nudi neko popodnevno podvaranje se to malo smanjilo, ali inicijativa je bila iz Hrvatskog kulturnog društva. Oni su osigurali učitelje, na kojim školama to može biti i tako dalje, da.“ (ibid.)

Osim osnovnih škola i vrtića postoji i Dvojezična gimnazija u Borti te Glavna škola u Velikom Borištofu koje su jedine srednje škole u Gradišću u kojima se dvojezična nastava aktivno provodi. U ostalim srednjim školama, kao i u općim i višim zanatskim školama, hrvatski se, ako je to uopće slučaj, nudi tek u obliku posebnog nastavnog predmeta (ibid. 73). U Beču je jedina opcija za učenje standardnog hrvatskog jezika i/ili gradišćanskohrvatskog jezika u Hrvatskom centru, gdje se nude tečajevi za oba jezika na početnoj i naprednoj razini. Terensko istraživanje obavljeno je na oba tečaja, za hrvatski i za gradišćanskohrvatski jezik. Na tečaju gradišćanskohrvatskog jezika jasno se vide poteškoće pri učenju određenih dijalekata. Iako postoji standardizirani gradišćanskohrvatski jezik, voditeljica tečaja trudila se neke pojmove pojasniti i na nekom drugom dijalektu. Tu se većinom radilo o razlici između srednjeg i južnog Gradišća, a primjeri toga bit će navedeni pri analizi tečaja dalje u radu. Kazivačica Gabriela Karall-Novak također govori da je pitanje jezika vrlo senzibilno i da se pristupi učitelja razlikuju:

„Ja mislim da se dosta puta diskutira i argumentira na razini "ili ili", da, znači seoski dijalekt, a gradišćanskohrvatski standard ili hrvatski, hrvatski standardni književni, da. A, a malo, malo to da bi zapravo bi trebalo sve tri razine, da, naravno je to, to na selo, to ti je ono najbliže, ono sta, sta, gradišćanskohrvatski standardni treba naučiti jer postoji, znači ako to već postoji u jednom, u jednom standardiziranom obliku znači imamo rječnik, imamo gramatiku, imamo pravopis, onda je to neka norma koju treba naučiti, ima literature na tom i sve to, znači to za sebe funkcionira jer je to sad smatrate poje, posebnim jezikom ili nekim vrstom hrvatskog, bilo kako sve to nije važno, ali postoji. A da bi se to što se uvijek kaže da ljudi s tim jezikom: 'Što će mi taj jezik?', da, znači ako bi stvarno mogli s jedne strane nekako i poslovno to koristiti i u nekoj drugoj mjeri, onda svakako treba hrvatski standard odnosno ako želite razumjeti neku literaturu ili nešto d... onda mi treba taj, ta razina, znači zapravo bi trebalo i jedno i drugo i treće, a kod nas se uglavnom diskutira ili, ili, ili, da. A to je onda, znači izigravanje se jedno, jedno protiv, protiv drugoga, a umjesto da bi se reklo da i jedno i

drugo i treće ima svoju potrebu, ima svoje mjesto. To je, ja mislim da je to jako štetno.“ (ibid.)

Na razini višeg obrazovanja može se pohađati Visoka pedagoška škola Gradišće²⁶. To je jedina viša škola na tom području koja nudi učenje hrvatskog i gradišćanskohrvatskog jezika. Uvjeti za upis su:

- završeni bakaleuratski/preddiplomski studij za podučavanje osnovnih škola i znanje gradišćanskohrvatskog jezika na razini B1
- aktivni bakaleuratski/preddiplomski studij za podučavanje osnovnih škola i znanje gradišćanskohrvatskog i hrvatskog jezika na razini B1²⁷

Nude se predmeti usko vezani uz jezik, ali i mnogo predmeta vezanih uz kulturu gradišćanskih Hrvata. Gospođa Gabrijela također u intervjuu spominje Visoku pedagošku školu u Gradišću:

„Tamo je sad, to je sad pedagoška, pedagoška visoka škola, znači, to sad nekako u rangu, u rangu sveučilišta i da, pošto je tamo već bilo i tamo su, je bila i... znači tamo su se i školovali ovi učitelji, nastavnici za hrvatski odnosno koji su tamo imali hrvatski kao predmet i mogli su položiti ispit i onda mogli su i podučavati na dvojezičnim školama i to. Pošto je, su ove sve pedagoške akademije u Austriji podignute u rang sveučilišta, znači su to sad visoke škole, i, a, cijela, cijela izobrazba za učitelji i sad primarnog stepena sve je to podignuti zapravo za jedan rang više, ali to je, to je opće, opća zakonska podloga za cijelu Austriju, to sad nema veze s manjinom ili ne, samo ima sada tamo, ima taj, tu hrvatsku katedru odnosno pola katedre pošto je, se to nalazi u tom, u toj dvojezičnom znači u tom, u toj pokrajini Gradišće gdje ima, gdje ima i Hrvata, da. Znači da sad možete studirati hrvatski ne samo u Beču na slavistici, što je dosad bilo samo za profesore na gimnaziji, nego može se sada i studirati na, na prvi i za drugi stepen znači i to u Željeznom.“ (ibid.)

Visoka pedagoška škola Gradišće sa svojim radom započela je u akademskoj godini

²⁶ <https://www.ph-burgenland.at/hr/>.

²⁷ <https://www.ph-burgenland.at/hr/obrazovanje/studijski-tecajevi/dvojezicno-poducavanje-nimskihrvatski/#c1154>.

2016. – 2017., a razlog tome bile su strukturalne promjene studija za profesora srednjoškolskog obrazovanja. Studij ima naziv „Gradišćanskohrvatski-Hrvatski“ gdje oba jezika imaju ravnopravan status studijskog predmeta (Kinda-Berlakovich 2017: 145). Ova promjena, iako je još uvijek vrlo nova, mogla bi pospješiti znanje gradišćanskohrvatskog jezika na tom području.

3.2. Informalno učenje jezika i kulture

Kada govorimo o informalnom učenju jezika i kulture, gradišćanski Hrvati na mnoge načine uspijevaju održati i širiti svoju kulturu i jezik. Naravno, bez raznih udruga, organizacija i institucija to ne bi bilo moguće jer su one glavni faktor za okupljanje gradišćanskih Hrvata, kao što je vidljivo u sljedećem citatu:

“Znači sve to zapravo treba znači od naobrazbe do druženja do različitih sadržaja do crkve svega toga, nekako pokušavamo ovdje omogućiti. Ali mi to moramo organizirati odnosno smisliti na koji način, znači u jednom, u jednom selu, iako je sad možda samo dvojezično, jer stopostotni hrvatskih više nema, tamo imate neku određenu infrastrukturu, znači imate školu, imate crkvu, imate krčmu, imate različite organizacije i udruge, imate folklor, imate kazalište, grupu, zbor i sve to tako, da, znači to po sebi funkcionira, a mi to ovdje (u Beču) moramo stvoriti.” (Gabriela Karall-Novak, r. 1955, Beč)

Nešto što je najraširenije u današnjim generacijama i najpristupačnije svima internetske su platforme i društvene mreže. Njih, naravno, ima na pretek te služe za razne svrhe. Volksgruppen.orf.at/hrvati i hrvatskenovine.at su među najvažnijim internetskim platformama na kojima se mogu pronaći sve novosti vezane za gradišćanske Hrvate, Austriju ili čak novosti iz Hrvatske. U razgovoru s Gabrielom Karall Novak saznali smo i za neke malo manje poznate, ali jednako važne internetske platforme i društvene mreže:

“croativ²⁸ je, je internetska platforma, medijska, znači oni objavljuju članke, videa i tak i tako neke snimke, znači više manje kao medijski, medijska platforma, znači oni jednostavno izvještavaju i najavljuju, znači to nije, nije udruga nego, nego samo ta internetska stranica gdje oni javljaju događanja među Hrvatima... oni i dođu na, na

²⁸ <https://croativ.net>.

priredbe pa onda izvještavaju, ali možemo i mi njima nešto poslati pa bi oni to postavili, znači to je jedna od tih, od tih medijskih platformi, onda ima, ima sada tvwien, to isto hrvatska platforma... oni isto objavljuju, onda imate, da, to je to što... onda imate različite, različite facebook stranice i grupe, šta ja znam, Hrvati u Beču onda, odnosno Kroatien in Wien, onda imate od Gradišća do Jadrana, onda imate Hrvati u Beču i po cijeloj Austriji i, ali to su sve, to su sve pokrenuli odnosno doseljeni Hrvati. Znači tu po, ponekad i nešto bude od gradišćanskih Hrvata ako oni negdje idu, ako oni misle da je nešto zanimljivo, ali sad drže, pa i, sad organiziraju te, te platforme i te stranice doseljeni Hrvati, da.“ (ibid.)

U Gradišću stanovnici također vrlo veliku pažnju posvećuju udrugama koje potiču društvo da na raznorazne načine očuva svoj jezik i kulturu. Jedna od bitnijih udruga je, naravno, već ranije spomenuta Kultura Udruga KUGA u Velikom Borištofu:

„KUGA je zapravo funk... mislim je inicijativa je bila iz sela, pa oni su pretvorili tu staru školu u neku, u neku alternativni kulturni za djelovanje, a onda su oni to proširili ali na cijelu regiju, i smislu s te dvo- odnosno trojezičnost ili četverojezičnosti Gradišća, a onda su oni i, ali i dobili kad su izgradili KUGU kako danas izgleda ne samo financijska sredstva onda tada iz Europske Unije nego iz zemlje Gradišće, jer oni su nekako u tom rangi i ostalih kulturnih centara ko što drži zemlja Gradišće. (...) Oni ispunjavaju i to, to kulturno, tu kulturnu ponudu odnosno ustanovu sad za kako bi rekla, za cijelo Gradišće, samo imaju dodatno još to, ta većjezičnost odnosno da su u hrvatskom selu. Znači oni su i jedno i drugo. (...) To je to što nekako, kako bi rekla, što se, što se, što nekako ima do neke mjere svoju javnost jer su, jer su aktivni, znači KUGA je s jedne strane kroz to što postoji, što dje... radi i što ima to, naprimjer, oni imaju te austrijske kabaretiste koji su glasi, koji će isto tako nastupit u Željeznom ili u Salzburgu ili tako, znači oni imaju i to, uz to neke svoje priredbe. (...) Znači da tu imate jednu, sada relativno i živu scenu barem što se tiče folklora, tamburaštva, kazališnih grupa i tako dalje, znači tih amaterskih.“ (ibid.)

Kazivačica Gabriela Karall Novak također je spomenula Mjenovo u srednjem Gradišću koje je tijekom godina steklo visoki status u društvu svojim izvanrednim mjuziklima. Spominju se i Stinjaki koji svake godine organiziraju Dan mladine:

„I Stinjaki su i jako po svemu posebni i jako aktivni, sad su čak, i kad su prije tri godine mislim kad je bio Dan Mladine ono što organizira Hrvatski akademski klub svake godine u drugom selu, oni su čak i ovi mladi tamo su osnovali svoju nekakvu kulturnu udrugu seosku da bi mogli biti partner za organizaciju toga Dana Mladine, da. Znači ima puno toga, da.“ (ibid.)

Tijekom godina gradišćanski Hrvati osmislili su razne načine kako bi zaštitili i proširili svoj jezik i široj publici – ljudima izvan gradišćanskohrvatske zajednice. Godine 2009. ukazala se prilika da gradišćanski Hrvati predstave svoje jezik na jedan poseban i jedinstven način. Povodom 80. rođendana poznatog pjesnika Antuna Leopolda održalo se slavlje gdje su se čitale njegove pjesme te pjesme drugih autora na gradišćanskohrvatskom jeziku. Antunu Leopoldu te je godine dodijeljena nagrada „Metron“²⁹ za njegovo pjesničko djelovanje i utjecaj na tom području³⁰:

„ima na primjer, imali smo jednu, jednu priredbu kad smo, kad smo ovaj, kad je bio, sad ne znam, ja mislim neki, neki krugli rođendan ovoga, ovoga pjesnika, kako mu je ime, uf, a, znači bila je tu Antun Leopold. On je iz Frakanave, onda smo ovdje u Beču njemu u čast napravili takozvani Leopold maraton, to znači, to je bilo čitanje kroz cijelu noć... Znači mi imali smo, imali smo tu priredbu ovdje onda smo, onda to se to snimilo, onda se iz toga napravio CD, a onda smo od toga na primjer pola godine kasnije isto prezentirali u Frakanavi, u njegovom rodnom selu s tamo seoskom organizacijom kulturnog društva u Frakanavi, da, znači onda je to bilo kao zajednička priredba, mi kod njih zajedno smo nešto napravili.“ (ibid.)

Utjecaj Hrvatskog centra u društvu odražava se također i na starije članove zajednice među kojima postoje mnogi koji još uvijek aktivno koriste gradišćanskohrvatski jezik. Za seniore i umirovljenike Hrvatski centar organizira događaje kako bi se i oni aktivirali i družili među ljudima iste generacije:

„Petkom je svakih 14 dana je takozvani klub seniora, gdje se oni sastaju, penzioneri i onda u zimi svaki, svaki petak a poslije toga ponekad petkom ima ponekad koja priredba ili se iznajmljuje privatno ili tako. (...) Dok su bili mlađi onda su ponekad

²⁹ Kulturna nagrada koji dodjeljuje Hrvatski Centar za posebne zasluge povezane s gradišćanskim Hrvatima.

³⁰ <https://volksgruppen.orf.at/v2/hrvati/stories/2918663/>.

imali, još su išli godišnje na izlete i imali su ponekad i koja predavanja ili tako, ali sada se svi uglavnom samo još družu i se kartaju i to je to.“ (ibid.)

Vrlo bitan faktor za očuvanje jezika također je i religija, odnosno Crkva u Beču. Jednom mjesečno dolazi župnik iz Klimpuha ili Cindorfa kako bi održao misu za gradišćanske Hrvate u Peterskirche u Beču – naravno, na gradišćanskohrvatskom jeziku. Aktivno prisustvovanje i slušanje mise na gradišćanskohrvatskom jeziku ima veliki utjecaj na očuvanje zajednice i osjećaj zajedništva kroz religiju.

„znači svaki treći utorak u mjesecu, u šest sati, tamo dolazi ovaj župnik u Beč, on je znači imenovan kao dušobrižnik za gradišćanske Hrvate u Beču i drži tamo misu na gradišćanskohrvatskom i onda jedanput mjesečno ovdje nedjeljom, tu bude, tu mi to uređujemo, imamo kao, i onda poslije pomašnica dolje (u prizemlju Hrvatskog centra op.a.).“ (ibid.)

Hrvatska katolička misija u Beču na dnevnoj bazi održava mise i na hrvatskom jeziku u crkvi Am Hof. Današnje generacije ju nazivaju „Hrvatska Crkva“ te ju veliki broj hrvatskih vjernika čini najposjećenijom crkvom u Beču³¹. Osim toga, održavaju se i zaručnički tečajevi te vjeronauk za krizmanike na hrvatskom jeziku.

Usko povezana uz religiju su hodočašća koja se na tom području organiziraju još od doba Habsburgovaca. Mate Meršić tu je tradiciju aktivno održavao od 1923. godine te je 1973. godine, na 50. godišnjicu, na poklon dobio kopiju Majke Božje od Mariazell (Gürtler 2008: 171). Ta godina označava početak Putujuće Celjanske Marije koja se održava svake godine:

„A to da, da, da to držimo ovdje to je, to je još posljedica toga da smo mi imali ovdje u Beču 2003. na četvrtu takozvanu putujuću Celjansku Mariju, to je kip znači kopija ove, ovoga, ovoga kipa iz Mariazell, da, to je negdje 80-ih je ovaj Meršić dao to na, napraviti kao kopiju i odredio da ona, da ta, taj kip putuje svake godine od tog velikog hodočašća u Mariazell, što bude uvijek zadnji vikend u kolovozu, da uvijek preuzme jedno selo i da godinu dana bude tamo i onda se opet vrati i onda preuzme neko drugo

³¹ <https://hkm-wien.at/2021/nastanak-hrvatske-katolicke-misije-bec/>.

selo, a mi smo tada 2003. je, smo mi za Beč dobili tu, taj kip, i to nismo dali u neku crkvu nego to, to je bilo tu. I onda dolaze ljudi, ovdje smo svake, mislim, ja mislim da smo imali svaki mjeseci dvi do tri mise pa su dolazili od svudje pa tako, a onda smo nastavno na to ostali pri tome da i ovdje držimo misu, jer prije toga smo bili, ove nedjeljne mise su bili u kapeli u sjemenišću u Habsburgergasse, što je gradišćansko sjemenište, a tamo dok je bio još Augustin Blazović, on je tamo živio i on je tamo jedan put mjesečno držao misu, da. I sada nakon, nakon toga što mi to ovdje imali onda smo rekli "pa dobro je funkcioniralo" i bilo je dobro, i za cijelu zajednicu, i onda smo to tako, to dalje to tako držali.“ (ibid,)

Važna za očuvanje i širenje jezika i kulture je i glazba koja služi kao medij koji povezuje sve generacije Hrvata u Beču. U Beču i Gradišću ljudi se susreću s velikim brojem tamburaških grupa, zborova, orkestara, ali ipak jedan od najvažnijih događaja za Hrvate u Beču je Hrvatski bal. Tradicija Hrvatskog bala postoji od 1922. godine te je cilj organizatora da na jedan poseban način ujedine Hrvate u Beču te istaknu hrvatsku kulturu i jezik u velegradu³²:

„Ja mislim, ja mislim naj, najvažniji faktor je ipak, ipak još jezik, a, a onda ionako smo već nekolicke puta i spomenuli da, ono ako, ako se izgubi jezik, ali još putem, putem glazbe, putem muzike, čak i biti aktivan u nekoj takvoj grupi, znači tamburaškoj ili folklornoj, tamo se onda pjeva na hrvatskom, iako se više ne zna što se pjeva, da. A znači nekako ta poveznica, to je onda još nekako zadnje što je nekako vidljivo, ali i to što, što se dosta dugo mislilo da se na primjer može djeci i omladini približiti jezik putem tih, znači nekog tamburaškog društva ili putem toga se zapravo pokazalo da nije dovoljno odnosno nekako je po meni čak i vodilo u neku slijepu ulicu jer, jer je to bilo jedino, da, jedini, jedina neka mogućnost, jedini sadržaj, a to je, mislim, premalo, a s druge strane to se opet, ja mislim da se, da je bilo dovoljno da idu tamo, a nije se dosta na tom radilo da bi stvarno bila to onda mogućnosti da bi se dodatno još aktivirao jezik. Znači da bi osim sad toga što, što se sad pjeva pa da se ide nastup i tako dalje ili da se možda čak i obuče nošnja, ali, ali sad da bi, da bi se kroz to nastala neka reaktiviranje i revitalizacija jezične kompetencije, toga zapravo nigdje

³² <https://www.hrvatskibal.at/povijest-geschichte>.

nije bilo, da. Znači osim, mislim sad opet govorim osim u Kolo Slavuju, da, znači ja to nigdje drugdje nisam doživjela, barem, barem ne svjesno, da.“ (ibid.)

Posljednji i možda najbitniji faktor kod informalnog učenja je obitelj. Djeca i mladi će se prvi puta s gradišćanskohrvatskim jezikom i kulturom susresti u obitelji. Njihov razvoj, oblikovanje identiteta i upoznavanje kulture počinje od njihovih bližnjih, a na isti se način i održava. Kod etnički miješanih brakova (austrijsko/gradišćanskohrvatski) dijete se već u početku upoznaje s već spomenutom višejezičnošću te i samo počinje kreirati svoj mnogostruki identitet. Obitelj je također zaslužna za potencijalno sudjelovanje u raznim manifestacijama i događanjima povezanim s udrugama gradišćanskih Hrvata kao i formalno i neformalno obrazovanje i učenje gradišćanskohrvatskog jezika.

3.3. Prikaz rezultata dobivenih na tečaju hrvatskog jezika za napredne

Prvi tečaj koji će se analizirati u ovom poglavlju napredni je tečaj hrvatskog jezika. Voditeljica tečaja bila je Nika Račić, a polaznici i kazivači su Petar, Štefan, Andrea, Anita, Ana i Mateja. Detaljnije će se analizirati iskazi samo nekih od kazivača jer nekoliko polaznika nije puno komuniciralo zbog jezičnih barijera. Intervjui su se proveli na hrvatskom jeziku te su svi redom, jedan po jedan, rekli nešto o sebi te pojasnili svoje motivacije za učenje hrvatskog jezika. Nakon upoznavanja razgovaralo se o dvojezičnom obrazovanju i gradišćanskohrvatskom jeziku općenito te su se u raspravu uključili Nika, Andrea i Petar.

Prvi kazivač je Petar. Petar je gradišćanski Hrvat i ima 75 godina. On je do svoje šeste godine govorio na hrvatskom jeziku, ali krenuo je u školu gdje je učio samo njemački jezik te je stoga hrvatski jezik potpuno zanemario. Njegovi roditelji podrijetlom su Hrvati, ali su unutar obitelji većinom govorili njemački i mađarski jezik, dok njegova supruga govori isključivo njemački jezik te ne razumije ni hrvatski ni gradišćanskohrvatski jezik:

„...a e, ti (roditelji op.a.) su, ti su bili Hrvati, ti su pričali hrvatski i ugarski, njemački, ali doma nismo... ja nisam video nj puno, kad sam bi, sam bi va internat, onda sam se bio već i študira, nisam video ono, nisam ima tako...” (Petar)

Petar također ističe ugroženost gradišćanskohrvatskog jezika i smatra da je potrebno da se djecu podučava standardni gradišćanskohrvatski jezik jer u samom jeziku postoji previše dijalekata te dolazi do jaza kada se djecu pokušava podučiti dijalektu područja s kojeg dolaze:

„...ali ja mislim da je, da je potrebno šstandard, da se i šstandard uči. To bi bilo dobro za sve gradišćanske Hrvate kad bi samo učili... hrvatsko, gradišćanskohrvatsko, to će umrit.“ (ibid.)

Potom je uslijedila rasprava među kazivačima oko standardnog gradišćanskohrvatskog jezika te se u raspravu uključila i voditeljica tečaja Nika Račić:

„Mislim ima standardizirano, je, kao književni jezik sad gramatikom, ali ja mislim da je to, to je bazirano na čakavskom i ja mislim da je to jednim većim dijelom iz više političkih razloga, jezikoslovno-političkih razloga, ovaj, ali ustvari, da, baš na osnovu te raznolikosti tog, tih dijalekata, mislim da je teško to sve svest, ja mislim i nije dobro čak svest sve na isto, jer je, kako da kažem, interesantno zato što su i gradišćanski Hrvati ipak i s različitih mjesta iz Hrvatske došla, koji su tada još prije imali te stare dijalekte, te ovaj različite dijalekte, tako da, da, ne znam da li je to dobro ili loše da bi se to, mislim, nisam dovoljno ovaj sad...“ (Nika Račić, r. 1994., Beč)

Iduća kazivačica je Andrea i ona je također gradišćanska Hrvatica. Ona je odrasla u Beču, ali su njezini roditelji iz srednjeg Gradišća te iz tog razloga cijeli svoj život govori gradišćanskohrvatski jezik – s dijalektom srednjeg Gradišća. Njezin suprug je iz sjevernog Gradišća te je u braku počela miješati ta dva dijalekta:

„...a onda sam se udala za gradišćansko, za Hrvata iz sjevernoga Gradišća tako da sam se, da sad uglavnom u živimo u Gradišću i tako. Govorim miješani gradišćanski hrvatski jezik, pola iz sredine i pola od sjevera, tako ne neke riječi sam preuzela, neke riječi sam ostavila...“

Andrea je 2019. godine otišla u mirovinu te je odlučila upisati tečaj hrvatskog jezika kako bi kada ode u Hrvatsku mogla komunicirati na standardnom hrvatskom jeziku jer kaže da želi „da se ne odma misli da sam Slovenkinja“. Kada je bila dijete, njezina obitelj ljetovala je na Ugljanu, a danas voli posjetiti Zagreb. Andrea nadalje govori o obrazovnom sustavu u Gradišću i učenju gradišćanskohrvatskog jezika. Navela je jednu jezičnu gimnaziju u Bortu gdje učenici imaju mogućnost učenja hrvatskog ili mađarskog jezika. Andreina djeca išla su u osnovnu školu u Željeznom gdje su u prve četiri godine osnovne škole imala mogućnost učenja gradišćanskohrvatskog jezika, a od petog do osmog razreda podučavao se standardni hrvatski jezik:

„...to je tako u, što je bilo u prve četire godina to je bilo kao Schulversuch³³, also, da, a od petoga do osmoga razreda je bilo kao stranjski jezik kao i španjolski ili francuski ili ne znam nešto...”

Njezina djeca prvo su naučila gradišćanskohrvatski jezik, a kada su došla u *čuvarnicu*³⁴, govorili su isključivo na njemačkom jeziku, što je dovelo do toga da potpuno zanemare gradišćanskohrvatski jezik. Andrea govori o tome kako je bila ljuta što odgajateljice ne govore gradišćanskohrvatski jezik, a kako se ona trudi sa svojim unucima govoriti na gradišćanskom te kako im želi prenesti svoje znanje jer tvrdi da djeca lakše nauče jezik, dok se ona u mirovini mora ipak malo namučiti da bi ispravno naučila jezik. Ona također tvrdi da ljudi koji žive na selu u Gradišću ne podržavaju u potpunosti dvojezičnost djece. Većinom ljudi koji dođu s nekog drugoj područja u Gradišće podržavaju znanje više jezika.

„To je... a je... kako bi rekla, to im nije važno dosta. Oni, mi, mi, ja živim u jednom selu blizu Železnog, tamo ima čuda stranske koji dođu iz Beča i tako, koji su se, znadu samo njemački, a oni se rado uče, rađe uče hrvatski nego oni to, oni velu: 'to je super, da se dijete, da je dvojezično i da ako znaš više jezika, onda je to bolje', a oni što su selski ljudi, oni to ne vole.”

Treća kazivačica je Mateja iz grada Rosentala koji se nalazi na jugu Austrije. Ta regija Austrije naziva se još i Koruška te dijeli granicu sa Slovenijom. Matea objašnjava da se na tom području govori također dvojezično – ali njemački i slovenski. Unatoč tome, ona je tijekom svog života sa svojom obitelji govorila isključivo na slovenskom jeziku te je to bio prvi jezik koji je ona naučila. Tijekom svog školovanja Matea je naučila i njemački koji je službeni jezik u Austriji, a potom talijanski i engleski. Za tečaj hrvatskog jezika odlučila se iz razloga što je vrlo sličan slovenskom jeziku, a uz druženje s gradišćanskim Hrvatima također je upoznala njihov jezik, kulturu i običaje.

Kazivačica Anita odrasla je u Njemačkoj, a rodom je iz Bosne i Hercegovine. U Austriju se doselila prije tri godine, a za tečaj hrvatskog jezika odlučila se kako bi bolje usavršila znanje, ali i tvrdi „ja nikad ne znam dali ja sad prič... govorim hrvatski ili srpski ili bosanski”. Njezina obitelj nije puno govorila hrvatski jer je njezin otac iz Njemačke te su većinom govorili na njemačkom. Njezina majka već je znala njemački jezik, ali hrvatski koristi samo

³³ Hrv. školski eksperiment.

³⁴ Hrv. dječji vrtić.

ponekad – „kad psuje“. Anita je provela i jednu godinu u Bosni i Hercegovini gdje je u drugom razredu učila jezik, ali smatra da nije mnogo zapamtila.

Ana je živjela u Gradišću, ali sebe ne smatra gradišćanskom Hrvaticom. Njena majka podrijetlom je iz Bosne i Hercegovine, a otac iz Austrije, točnije gradišćanski Hrvat. Ana navodi da je njezina majka s njom pokušavala govoriti hrvatski dok je Ana bila dijete, ali je ona nažalost vrlo malo toga zapamtila. Gradišćanskohrvatski jezik ne govori ni ne razumije, a u tijeku intervjua bilo je vidljivo da ima i poteškoća s razumijevanjem i komunikacijom na hrvatskom jeziku te zbog toga nije puno govorila za vrijeme rasprave na tečaju.

Posljednji kazivač je Štefan koji navodi da je u mirovini, ali radi kao blagajnik u Hrvatskom centru. On je u školi učio hrvatski jezik, ali se odlučio upisati tečaj kako bi obnovio postojeće znanje i naučio nešto novo. Štefanovi roditelji su podrijetlom iz Gradišća, pored Borištova. Tijekom razgovora primjećuje se da Štefan ima malih poteškoća s gramatički pravilnim izražavanjem na hrvatskom jeziku te da mu se miješaju izrazi i riječi s gradišćanskohrvatskim jezikom. Štefan je polaznik koji najduže posjećuje ovaj tečaj te je već „tri puta pao“. Unatoč tome Štefan i dalje pohađa tečaj hrvatskog jezika te se nada da će poboljšati svoje jezične kompetencije na hrvatskom jeziku.

Tijekom intervjua polaznici su imali nekoliko pitanja oko podrijetla riječi koje se koriste u hrvatskom jeziku. Prva riječ bila je „psovati“ te ih je zanimalo postoji li poveznica između te riječi i riječi „pas“. Također ih je zanimala upotreba riječi „fakat“ te njezino podrijetlo, ali Nika i ja nažalost nismo imale odgovor na njihova pitanja. Spomenuli su i neke prijašnje rasprave koje su imali na tečaju hrvatskog jezika, kao što su razlike između riječi „brijeg“ i „planina“ te riječi „barka“ i „čamac“. Ines kaže da na satu obrađuju „bilo što što im padne na pamet“. Nakon obavljenih intervjua i razgovora, Ines je nastavila sa svojim tečajem te zatražila od polaznika da zatvore svoje udžbenike, a onda su započeli vježbu slušanja. Polaznici su ispred sebe morali imati prazan papir te se od njih zatražilo da zapisuju što čuju. Na snimci su slušali dijalog, a tema koju su obrađivali bila je „Kuća u Dubrovniku“. Na snimci razgovaraju dvije žene, a jedna od njih opisuje kuću u Dubrovniku koju je nedavno kupila – opisuje vanjski i unutrašnji izgled kuće. Ines je upitala polaznike jesu li imali poteškoća s razumijevanjem te je snimku pustila još jedanput. Na snimci se spominje Lapad, što je dio grada Dubrovnika, a polaznici su to shvatili kao „lapat“³⁵, što je riječ u gradišćanskohrvatskom jeziku. Ines je pojasnila razliku između riječi „dvor“ i „dvorište“, a

³⁵ Njem. *Acker*, hrv. *oranica*.

potom su raspravljali o riječima koje polaznici nisu razumjeli te su nastavili razgovarati o sadržaju i temi snimke. Polaznici su nakon rasprave otvorili svoje udžbenike te analizirali tekst koji su slušali na snimci. Ines je zatražila od polaznika da na hrvatskom jeziku nabroje dijelove kuće kojih se mogu sjetiti te su polaznici nabrojali primjere kao što je „stubište“, „zahod“, „garaža“, „dnevna soba“ i slično. Nakon toga zadatak je bio da polaznici u parovima razgovaraju ili o svojoj vlastitoj kući ili da opišu svoju kuću iz snova i sve što bi ona trebala imati. Polaznici su tada razgovarali te postavljali pitanja između sebe. Za zadaću su dobili napisati kratak sastavak o svojoj kući, od oko 10 rečenica, te da za vježbu riješe par zadataka iz udžbenika.

3.4. Prikaz dobivenih rezultata na tečaju gradišćanskohrvatskog jezika za početnike

Drugi tečaj na kojem smo prisustvovali tečaj je gradišćanskohrvatskog jezika za početnike. Tečaj je vodila Theresa Grandits koja je također gradišćanska Hrvatica, a s osamnaest godina počela je „pendlati“ (odlaziti raditi u veći grad op.a.) u Beč. Razgovarali smo s četvero kazivača – Lisom, Linom, Thomasom i Kristofom. S obzirom na to da su kazivači još na početnom stupnju znanja gradišćanskohrvatskog jezika, intervju je održan na njemačkom jeziku zbog lakšeg razumijevanja i komunikacije. Razgovor se bazirao na njihovim motivacijama za učenje gradišćanskohrvatskog jezika, a svi su se kazivači na početku jednom rečenicom predstavili na gradišćanskohrvatskom jeziku.

Prva kazivačica studentica je Lisa koja je tečaj gradišćanskohrvatskog jezika upisala zbog sličnosti s hrvatskim, srpskim i bosanskim jezikom. Njezin je plan idući semestar provesti u inozemstvu, u Srbiji, te se nada da će joj ovaj tečaj pomoći pri komunikaciji i razumijevanju srpskog jezika. Theresa i Lisa znaju se i privatno te je to bila dodatna motivacija da se Lisa prijavi u Hrvatski centar i počne pohađati ovaj tečaj.

Druga kazivačica je Lina koja se odlučila na ovaj tečaj zato što je njezina majka gradišćanska Hrvatica. Tvrdi da njezina šira obitelj govori gradišćanskohrvatski jezik, ali ona taj jezik nikad detaljnije nije učila. Linu to ljuti, jer kada se cijela obitelj okupi nedjeljom, ona ne razumije u potpunosti njihove razgovore. Njezin otac također ne govori gradišćanskohrvatski, tako da uža obitelj većinom razgovara na njemačkom jeziku kako se

ona i njezin otac ne bi osjećali izostavljeno. Rekla je da zna neke osnovne izraze kao „vrata zaprit“, ali ništa više – zato se odlučila pohađati ovaj tečaj.

Treći kazivač je Thomas čija je supruga također gradišćanska Hrvatica. On se za ovaj tečaj odlučio jer njegova supruga govori gradišćanskohrvatski jezik, a imaju dvoje djece koje također žele naučiti aktivno koristiti taj jezik. Njihov stariji sin krenuo je u vrtić u Hrvatskom centru gdje djecu uče gradišćanskohrvatski, a Thomas pohađa ovaj tečaj. Cilj im je da uskoro počnu aktivno koristiti ovaj jezik i u svom kućanstvu.

Posljednji kazivač je Kristof koji je po zanimanju *software*-programer. Njegova cijela obitelj, kao i ljudi u selu u kojem živi – Kleinwarasdorf – govore gradišćanskohrvatski jezik. On tvrdi da njegovi roditelji nikada nisu previše pažnje posvećivali njegovom znanju gradišćanskohrvatskog jezika zato što nisu htjeli da bude isključen u vrtiću zbog jezičnih barijera koje bi mogle nastati među djecom koja govore isključivo njemačkim jezikom. Njegov brat i on ne razumiju gradišćanskohrvatski jezik, ali se Kristof odlučio pohađati ovaj tečaj jer tvrdi da je „čuo četverogodišnju curicu kako ga nešto moli, a on ništa nije razumio“ te je shvatio da mora naučiti taj jezik.

Nakon što su svi kazivači objasnili svoje motivacije za pohađanje ovog tečaja, Theresa je ponovila koje lekcije su obrađivali na prošlom satu. Naučili su kako reći kada su rođeni te nazive mjeseca na gradišćanskohrvatskom jeziku. Theresa je naglasila da se mjeseci u godini na gradišćanskohrvatskom jeziku vrlo slično izgovaraju kao na njemačkom jeziku, a da je razlika u gradišćanskohrvatskom jeziku ta, da se prije datuma i godine rođenja ne koristi prepozicija kao u njemačkom jeziku, nego se izjava formulira u genitivu. Naglasila je i neke razlike između standardnog i razgovornog gradišćanskohrvatskog jezika kod imenovanja mjeseca u godini, a kao primjer navela je ožujak koji se na standardnom izgovara kao „marc“, a većina gradišćanskih Hrvata ga zove „marcijuš“. Nakon toga su u krug govorili brojeve na gradišćanskohrvatskom do broja 31. Pojasnila je nastavke za muški i ženski rod na primjeru „ja sam se rodio/ja sam se rodila“ te su svi u grupi morali u jednoj rečenici reći kada su se rodili. Theresa je rekla da su oba izraza, „dvadeset“ ili „dvajset“, ispravna u gradišćanskohrvatskom jeziku. Spomenula je također da neke regije koje su pod utjecajem mađarskog jezika umjesto „tisuć“ upotrebljavaju izraz „jezero“ koje dolazi iz mađarske riječi „ezer“ što znači tisuću – „jezero devetsto devedeset peto“. Naglasila je da se u gradišćanskohrvatskom i hrvatskom jeziku nakon navedene godine stavlja točka, dok to u njemačkom jeziku nije gramatički ispravno.

Nakon završene teme o datumima i godinama rođenja, Theresa je započela novu temu – hrana. Thomas je upitao kako se na gradišćanskohrvatski jezik prevodi rečenica „Ich bin durstig.“, a Theresa ga je upitala iz kojeg dijela Gradišća on dolazi. Thomas je iz južnog Gradišća te je Theresa rekla da se tamo ta rečenica prevodi kao „Ja sam žedan.“, a u srednjem Gradišću se ista rečenica prevodi „Ja sam žajan“. Potom su krenuli sa slušanjem snimljene pjesme imenom „kunci“ što se na njemačkom prevodi kao „Nudeln“ te je Theresa pojasnila da je navodno u Gradišću sredinom 50-ih godina prošlog stoljeća postojala trgovina rezanaca pod imenom „Kunc“ – po čemu su rezanci i dobili ime. U nekim ih dijelovima Gradišća ljudi nazivaju također i „rizanci“. Poslušali su pjesmu te diskutirali o tome što su u pjesmi čuli – koje boje, koje veličine i koje oblike rezanaca. Kristof je naveo da je u pjesmi mnogo puta čuo riječ „volim“, ali nije znao što ona znači. Theresa objašnjava da „voliti“³⁶ znači „nešto preferirati“ te da se u gradišćanskohrvatskom izraz „ljubiti“ koristi u smislu kada osjećamo ljubav prema nekome ili nečemu, dok se u standardnom hrvatskom jeziku u oba slučaja koristi glagol „voljeti“. Polaznici tečaja dobili su papire na kojima se nalazi pjesma te su je još jednom poslušali kako bi potvrdili sve što su čuli. Počela je rasprava o plavoj boji koja se također spominje u pjesmi te je Theresa pojasnila kako u hrvatskom plava može značiti „plava kosa“ ili u smislu „plavo more“ za što u njemačkom postoji „blond“ i „blau“. Razvitak jezika od indogermanskog doveo je do toga da neki jezici ne razlikuju nijanse na isti način te je Theresa navela primjer: u njemačkom postoji svijetlo i tamno plavo, dok se u gradišćanskohrvatskom svijetlo plavo naziva „plavo“, a tamno plavo se u gradišćanskohrvatskom može označavati kao „modro“. Naravno, koristi se također i izraz „škuro plavo“, ali za izraz „modro“ ne postoji prijevod u njemačkom jeziku.

Iduća tema koju su započeli obrađivati upotreba je akuzativa na zadanom tekstu „Ča imaju zemlje i države?“ o stereotipima i hrani po kojoj su te zemlje poznate. Polaznici su jedan po jedan navodili države i nešto po čemu su one poznate npr. „Nimška ima piva i preclje, Austrija ima lipicance i valcere, Amerika ima hamburgere i kolu, Švajcarska ima ure i banke“. Pri rješavanju zadataka polaznici su spomenuli „juhu od tikve“ te je Theresa pojasnila da se u južnom Gradišću to naziva „juha“, a srednjem „supa“. Ostatak vježbe završili su uz ponavljanje akuzativa gdje su jedan po jedan formirali rečenice s akuzativom. Nakon toga ponovili su dane u tjednu i obroke u jednom danu te završili tečaj. Svi su se međusobno pozdravili te se uputili u prizemlje na slavlje nakon održanog koncerta u Petrovoj Crkvi.

³⁶ Hrv. voljeti.

4. Prikaz analize udžbenika za učenje gradišćanskohrvatskog jezika

Za učinkovit rad i nastavnika i učenika potrebni su nastavni materijali i pomagala bez kojih bi učenje bilo znatno otežano. Važnost korištenja udžbenika je u svim fazama učenja stranog jezika presudna, a učenici i učitelji se u velikoj mjeri oslanjaju na materijale iz udžbenika. Ciljevi i filozofija autora i urednika pruža organizacijsku osnovu za nastavni plan. Iako udžbenik ima središnju ulogu u svakom nastavnom planu, pomoćni materijali kao što su vježbenice, rječnici i dodatni medijski materijali također igraju veliku ulogu pri učenju stranog jezika u svim obrazovnim ustanovama. Nastavnice koje smo intervjuirali koriste, osim udžbenika, i različite materijale na svojim tečajevima – pjesme, internetske članke i novine. Uz pomoć svih izvora one kombiniraju materijale te ih prilagođavaju polaznicima.

U ovu analizu uključit će se knjige „Gradišćanskohrvatski glasi“ koje je autorica Kristina Karall osmislila u svrhu podučavanja odraslih gradišćanskohrvatskom jeziku. Knjige su izdane 1997. godine, a izdavač je Hrvatski akademski klub. U zajedničkom omotu nalaze se tri knjige: *Teksti/Texte*, *Vježbe i gramatika/Übungen und Grammatik* i *Riči/Wörter*. Knjige su prikladne kao materijal za samostalno učenje i za podučavanje u višim školama ili za obrazovanje odraslih. One su namijenjene osobama koje imaju osnovno znanje jezika te ga žele proširiti, ali i osobama koje tek počinju s učenjem gradišćanskohrvatskog jezika. Primarni cilj ovih udžbenika je da se gradišćanskohrvatski jezik približi njemačkim govornicima te da nauče u svakodnevnom životu razumjeti gradišćanskohrvatski govorni jezik. Kako bi učenici to što lakše savladali, uz udžbenik su priloženi CD-i koji sadrže govore umjerene brzine na gradišćanskohrvatskom jeziku kao i autentične scene iz svakodnevnog života. Uz to, „Gradišćanskohrvatski glasi“ pružaju također i uvid u gradišćanskohrvatsku književnost te glazbu.

Materijali „Gradišćanskohrvatski glasi“ pretežito su usmjereni na učenje standardnog gradišćanskohrvatskog jezika. Dijalektalni izrazi napisani su kurzivom, dok je odgovarajući ekvivalent na standardnom gradišćanskohrvatskom jeziku napisan u zagrada. Činjenica da se svakodnevna komunikacija na području Gradišća bazira većinom na različitim lokalnim govorima otežala je obuhvaćanje svih lokalnih govora u materijalima za učenje gradišćanskohrvatskog jezika. Unatoč tome, šest od ukupno 24 scene iz svakodnevnice koje se nalaze na CD-u 1 obuhvaćaju tekstove na različitim dijalektima te odgovarajući prijevod

na standardni gradišćanskohrvatski jezik. Navedeni materijali sastoje se od knjige broj 1 *Teksti/Texte* u kojoj se nalaze tekstovi s temama iz svakodnevnog života na gradišćanskohrvatskom jeziku. Knjiga broj 2 *Vježbe i gramatika/Übungen und Grammatik* sadrži vježbe koje su usko povezane s tekstovima iz knjige broj 1 i gramatiku gradišćanskohrvatskog jezika. U trećoj knjizi *Riči/Wörter* nalazi se rječnik s riječima iz tekstova koji se nalaze u prvoj i drugoj knjizi.

Slika 2: Prikaz udžbenika „Gradišćanskohrvatski glasi“ (fotografirala Nives Stipić)

U knjižnici Hrvatskog centra nalazi se velik broj udžbenika za učenje hrvatskog i gradišćanskohrvatskog jezika, kao i velik izbor literature na gradišćanskohrvatskom jeziku. Na uvid smo dobili nekoliko udžbenika za učenje gradišćanskohrvatskog jezika, a u analizu smo uključili tri udžbenika za osnovnoškolce. Ovi udžbenici izabrani su zbog širokog dijapazona tema koje se obrađuju. Udžbenici su novijeg izdanja (2005. i 2014. godina) te su teme koje se obrađuju napisane na način da se mlađe generacije mogu poistovjetiti s likovima

u udžbeniku te da im tako učenje jezika bude zabavnije i lakše. Ovi udžbenici razlikuju se po svojoj tematici i načinu obrade tekstova od „Gradišćanskih glasa“ koji su namijenjeni za sve uzraste te smo na taj način napravili analizu dvije različite vrste udžbenika. Udžbenici koji će se obraditi su „Pominajmo se! - Materijali na gradišćanskohrvatskom jeziku za jačanje govorne kompetencije“, „Čitaj, piši, povidaj 1“ te „Čitaj, piši, povidaj 2“.

4.1. Prikaz analize knjige broj 1 – Teksti/Texte

Osnovni podatci	
Naslov udžbenika	Gradišćanskohrvatski glasi 1; Teksti/Texte
Autor	Kristina Karall
Izdavač	Hrvatski akademski klub
Broj stranica	173
Pojedinačne lekcije	Uvod, Scene iz svakidašnjega žitka/ <i>Alltagsszenen</i> , <i>Standardversionen der Dialektszenen</i> , Teksti za štanje/ <i>Lesetexte</i> , Pelde iz gradišćanskohrvatske literature i teksti jačak/ <i>Burgenlangkroatische Literaturbeispiele und Liedtexte</i>
Popratni materijali	CD

Tablica 1: Osnovni podatci o udžbeniku Gradišćanskohrvatski glasi 1; Teksti/Texte

Na prvih nekoliko stranica ovog udžbenika nalazi se naslovna stranica s podatcima o autoru, izdavaču te popis svih osoba koje su sudjelovale u kreiranju ovog udžbenika, kao što su prevoditelji, lektori, glazbenici, sponzori i sl. Na prvoj stranici također se nalazi kratki stih iz pjesme „Naš jezik“ Mate Meršića Miloradića: „Naš jezik, kroz vijeke star, je mudrosti pun ormar“. Nakon osnovnih podataka slijedi predgovor, sadržaj i uvod. Prvi dio knjige sadrži 24

scene iz svakodnevnog života pisane u obliku dijaloga koje se slušaju i čitaju uz popratni CD broj 1. Na 19. stranici nalazi se popis svih likova u tekstovima, popis glumaca koji su im posudili glasove te informacija iz kojeg mjesta dolazi svaki od glumaca. Svaki dijalog odvija se između najmanje dvije osobe s područja sjevernog, srednjeg ili južnog Gradišća, no velika većina tekstova ipak je pisana na standardnom gradišćanskohrvatskom jeziku. Tamo gdje to nije slučaj, prijevod na standardni gradišćanskohrvatski jezik nalazi se u zagradama. Šest tekstova su u potpunosti napisani na jednom od dijalekata te se njihov prijevod nalazi na kraju cjeline. Na ovaj način slušatelji dolaze u dodir s različitim dijalektima gradišćanskohrvatskog kao i sa standardnim gradišćanskohrvatskim jezikom. Osim prijevoda na standardni gradišćanskohrvatski, svaki tekst preveden je od riječi do riječi također i na standardni njemački jezik kako bi se mogla prepoznati struktura gradišćanskohrvatskog jezika.

Tekstovi obuhvaćaju razne teme, ali većina njih temelji se na svakodnevnom razgovoru između dvoje ljudi te su u samo nekoliko tekstova vidljive informacije o kulturi i jeziku u Gradišću. U osmoj sceni, u tekstu „Još i nogu sam mu odgrizla!“ govori se o tamošnjoj tradicionalnoj kuhinji te se spominje *Krautpogatscherln*, što je pogačica sa zeljem specifična za Gradišće te *Striezel* što je u Hrvatskoj poznatije kao božićni kruh. U 13. sceni, tekst „Morete mirno „Ti“ reć!“ Pave i Liza razgovaraju o svojem podrijetlu te Liza govori kako je ona rođena u Gradišću, a njeni roditelji su većinu svojeg života bili pravi gradišćanski „pendleri“³⁷ te su je od malih nogu poticali da se u njihovoj obitelji uvijek govori na hrvatskom jeziku. Liza također govori o mogućnostima učenja hrvatskog jezika koje se nude u Beču te navodi hrvatski vrtić u Hrvatskom centru u ulici Schwindgasse. U tekstu „Marica, rožica...“ koji se nalazi u 15. sceni govori se o tradicionalnim *jačkama* te je kao primjer navedena jačka „Majka Stoisitsa „Kupte mi, oj baba“. Liza i Pave razgovaraju o tome kako današnje generacije ne mogu prepoznati važnost starih tradicionalnih pjesama te da se to kulturno blago vrlo brzo zaboravlja ili zanemaruje. Tamburica je također jedna od tema o kojoj razgovaraju te donose zaključak da se grupe koje sviraju tamburice koriste većinom u turističke svrhe, a da bi se mogle puno bolje iskoristiti za širenje kolektivnog identiteta među gradišćanskim Hrvatima. Nadalje u tekstu „Ovčinja sir će ti se raćit!“ vodi se razgovor o velikom utjecaju njemačkog jezika te o preuzimanju velikog broja riječi, ne samo iz njemačkog, nego i iz engleskog i latinskog jezika, što u današnjem modernom dobu vodi ka izumiranju već ugroženih jezika.

³⁷ Onaj koji svaki dan daleko putuje između posla i doma (<https://jezikoslovac.com/word/hn58>).

Nakon ove 24. scene nalaze se kontakt-inzerati³⁸ iz jednih austrijskih dnevnih novina koji su pisani u obliku četrnaest oglasa. Ovdje se radi većinom o muškarcima i ženama koji traže romantičnu vezu putem novina. Potom slijedi 11 novih tekstova koji se razlikuju od tekstova u prvom dijelu udžbenika koji su pisani isključivo u obliku dijaloga. Ovdje je riječ o prijepisu televizijskih serija, radijskih emisija, filmova ili o isječcima knjiga poznatih autora kao što su Sigmund Freud, Maksim Gorkij, ali i hrvatskog pisca Miroslava Krležu. Na idućih 27 stranica nalaze se pjesme, proza i isječci iz dramskih tekstova autora s područja Gradišća (Austrije, Mađarske, Slovačke i Južne Moravske) s ciljem da se učenici upoznaju s književnošću i *jačkama* na gradišćanskohrvatskom jeziku. Oni se nalaze se na CD-u broj 2 te su neka djela čak snimljena glasovima autora tih djela. Tamo gdje to nije slučaj, djela su snimljena glasovima ljudi koji dolaze s područja iz kojeg je i sam autor. Tekstovi su većinom tradicionalni ili se radi o obradi tradicionalnih pjesama suvremenih glazbenika. Jezik u radovima dijalektalno je šaren te se pored originalnog teksta može pronaći i prijevod na njemački jezik kako bi učenici lakše prepoznali strukturu gradišćanskohrvatskog jezika. Ovdje možemo pročitati tekstove poznatih gradišćanskohrvatskih autora kao što su Mate Meršić Miloradić, Ignac Horvat, Majk Stoitsits te pjesme ansambla Kolo Slavuj te grupe PAX-i. Uključivanjem popularne kulture u sadržaj ovog udžbenika dobio se presjek tradicijske i suvremene glazbe, a samim time teme su zanimljivije i mlađim generacijama.

Na kraju udžbenika nalazi se kratak pregled povijesti gradišćanskih Hrvata, počevši od njihovih migracija u 16. stoljeću sve do danas. Na dvije stranice su također istaknute najbitnije godine i događaji iz povijesti Gradišća. Na posljednjoj stranici vidljiva je karta rasprostranjenosti hrvatskih dijalekata u Gradišću, koja se uvelike razlikuje od već navedene karte koju je Neweklowsky predstavio u svojoj knjizi.

³⁸ Njem. *Kontaktinserate*.

Slika 3: Prikaz rasprostranjenosti hrvatskih dijalekata u Gradišću (Karall 1998: 172)

4.2. Prikaz analize knjige broj 2 – Vježbe i gramatika/Übungen und Grammatik

Osnovni podatci	
Naslov udžbenika	Gradišćanskohrvatski glasi 2: Vježbe i gramatika/Übungen und Grammatik
Autor	Kristina Karall
Izdavač	Hrvatski akademski klub
Broj stranica	147
Pojedinačne lekcije	<i>Allgemeine Übungsanleitungen zu den Hörtexten (Alltagszenen), Übungen zu den Alltagsszenen (CD 1), Schlüssel, Allgemeine Übungsanleitungen zu den Lesetexten, Übungen zu den Lesetexten, Schlüssel, Grammatik, Schlüssel</i>
Popratni materijali	CD

Tablica 2: Osnovni podatci o udžbeniku Gradišćanskohrvatski glasi 2: Vježbe i gramatika/Übungen und Grammatik

U poglavlju *Übungen zu den Alltagsszenen* obrađuju se tekstovi koji se nalaze u knjizi broj 1 Teksti/Texte te na CD-u broj 1. Tekstovi se obrađuju kroz nekoliko vježbi i zadataka koji omogućuju bolje razumijevanje teksta te učenje vokabulara gradišćanskohrvatskog jezika. Prvi od takvih zadataka je „autentično slušanje“³⁹ koji obuhvaća postupak ponavljanja i pažljivog slušanja zadanog teksta s ciljem napretka u razumijevanju. U prvom planu cjelokupna je poruka zadanog teksta, a ne detalji. Koliko će učenik razumjeti ovisi o tekstu i brzini govora osobe snimljene na zvučnom zapisu, ali i o osobnom iskustvu učenika u govornom gradišćanskohrvatskom jeziku te o stečenom vokabularu osobe. Svrha ovog zadatka je da osoba stekne više ili manje cjelovitu ideju o sadržaju teksta.

Nakon autentičnog slušanja slijedi vježba „Lingua Puzzle“ koja sadrži isječak iz polaznog teksta. Vježba se izvodi tek nakon što je završena vježba s autentičnim slušanjem, bez obzira na to je li to učinjeno neposredno prije ili nakon nekog dužeg perioda. Bitna stavka je da je učenik s razumijevanjem obradio cijeli tekst te ima predodžbu o čemu je u tekstu

³⁹ Njem. *authentisches Hören*.

riječ. Cilj ove vježbe je s razumijevanjem pročitati zadani odlomak te ga u pisanom obliku rekonstruirati. Uz pomoć ove vježbe, koja povezuje slušanje s govorom, učenik ima priliku raditi na svome vokabularu putem parafraziranja, shvatiti veze između dijelova rečenica te njihov redoslijed.

Dok se kod „Lingua Puzzle“ učenik koncentrira na isječak iz teksta sa svim njegovim dijelovima, kod traženog slušanja⁴⁰ cilj je obraditi ukupan tekst, ali i obratiti pažnju na određene jezične elemente. Ti elementi mogu biti posebna vrsta riječi (glagoli, imenice, zamjenice...), riječi ili skupina riječi u kojoj su vidljivi vremenski odnosi (trajanje, sadašnjost, prošlost, budućnost...) ili riječi i izrazi koji se tiču neke specifične teme. Autori knjige predlažu, u vježbama, na koje će se riječi učenik koncentrirati, ali i daju slobodu učeniku da samoinicijativno izabere neku skupinu riječi te ju samostalno obradi na isti način. Cilj ove vježbe je da učenik dobije osjećaj na koji način funkcioniraju jezična pravila unutar gradišćanskohrvatskog jezika kako bi ih mogao razlikovati od načina funkcioniranja njemačkog jezika.

Sljedeća vježba je „Zvuk i ritam“⁴¹ gdje se učeniku pokušava približiti gradišćanskohrvatski jezik kroz analizu zvukova i ritma jezika s ciljem boljeg razumijevanja načina na koji ovaj jezik funkcionira. U gradišćanskohrvatskom jeziku naglasak i intonacija neke riječi može odrediti njezino značenje. Riječ „lipa“, ovisno o intonaciji slova „i“, može u gradišćanskohrvatskom, kao i u hrvatskom jeziku, značiti ili pridjev „lijepa“ ili imenicu koja označava biljku „lipa“. Osim po intonaciji, značenje riječi može se iščitati i iz samog konteksta. Zadatak učenika je da poslušaju ili cijeli tekst ili isječak iz zadatka Lingua Puzzle kako bi obratili pažnju na izgovor određenih glasova na gradišćanskohrvatskom jeziku. Cilj ovog zadatka stvaranje je osjećaja za jezične elemente i ritam ovog jezika.

Posljednji zadatak pri slušanju teksta zadatak je pod imenom „Bijeli otoci“⁴². Kao i tražeće slušanje, u ovoj vježbi cilj je da se učenik koncentrira na određene riječi ili skupinu riječi – jedina razlika je što se u ovom zadatku traži da se traženim riječima popune prazna mjesta u isječku teksta. Učenik sluša tekst te popunjava izostavljene riječi. Ova vježba potiče učenike da aktiviraju svoje stečeno znanje iz prošlih vježbi.

⁴⁰ Njem. *suchendes Hören*.

⁴¹ Njem. *Klang und Rhythmus*.

⁴² Njem. *weiße Inseln*.

Nakon vježbi slušanja slijede tri vježbe – autentično čitanje, tražeće čitanje te bijeli otoci. Vježbe su istovjetne već navedenim vježbama za slušanje, a jedina razlika je što se ove temelje isključivo na čitanju – bez upotrebe CD-a. Ovdje se obrađuju novi, već prije navedeni tekstovi iz radijskih emisija, televizijskih serija, knjiga i filmova.

U idućih 13 poglavlja nalazi se tablica posebnosti gradišćanskohrvatske abecede kao i uvod i opis bitnih gramatički cjelina s brojnim dvojezičnim gradišćanskohrvatskim i njemačkim primjerima. U ovoj tablici navedene su sve cjeline, kao i pojedina gramatička područja koja su detaljnije pojašnjena.

Gramatika	
Besonderheiten des burgenlandkroatischen Alphabets	Posebnosti gradišćanskohrvatske abecede, izgovor pojedinih glasova na gradišćanskohrvatskom jeziku s primjerima iz njemačkog jezika
Die burgenlandische Grammatik - Allgemeines	padeži u gradišćanskohrvatskom jeziku, glagolska vremena
Das Hauptwort (Substantiv)	nastavci za muški, ženski i srednji rod u jednini i množini
Das Eigenschaftswort (Adjektiv)	nastavci za muški, ženski i srednji rod u jednini i množini, komparacija pridjeva
Das Fürwort (Pronomen)	osobne, povratne, posvojne, pokazne, upitne i odnosne zamjenice i njihova uporaba, primjeri zbirnih te neodređenih zamjenica
Das Zahlwort (Numerale)	brojevi (glavni, redni, zbirni)
Das Umstandswort (Adverb)	vremenski, mjesni, načinski i posljedični prilozi i njihova primjena
Das Zeitwort (Verb)	infinitiv, pomoćni glagoli, sadašnjost i nastavci, perfekt, pluskvamperfekt, futur jedan i dva, zapovjedni način, pogodbeni način, trpni oblik, glagolski prilog prošli i sadašnji
Das Vorwort (Präposition)	prijedlozi koji se koriste uz određene padeže

Das Ausrufewort (Interjektion)	primjeri najčešće korištenih uzvika u gradišćanskohrvatskom jeziku
Das Funktionswort (Partikel)	primjeri čestica u gradišćanskohrvatskom jeziku s prijevodom na njemački jezik
Die Wortbildung	sufiksna, prefiksna i tvorba riječi slaganjem, tvorba skraćenica te primjeri posuđenica iz njemačkog, mađarskog i talijanskog jezika
Der Satzbau (Syntax)	funkcija padeža te objašnjenja i primjeri za svaki padež u gradišćanskohrvatskom jeziku, pogodbene, posljedične i upitne rečenice, negiranje, spajanje rečenica

Tablica 3: Gramatičke cjeline u udžbeniku Gradišćanskohrvatski glasi 2: Vježbe i gramatika/Übungen und Grammatik

4.3. Prikaz analize knjige broj 3 – Riči/Wörter

Osnovni podatci	
Naslov udžbenika	Gradišćanskohrvatski glasi 3: Riči/Wörter
Autor	Kristina Karall
Izdavač	Hrvatski akademski klub
Broj stranica	87
Pojedinačne lekcije	Uvod, Popis riči (gradišćanskohrvatski-njemački), Popis riči (njemački-gradišćanskohrvatski), Glosar (pozdravi, kalendar, svetki, čas, živine, vrime, geografski pojmi, tijelo, rodbina, rasline)

Tablica 4: Osnovni podatci o knjizi Gradišćanskohrvatski glasi 3: Riči/Wörter

Treća knjiga pod imenom Riči/Wörter služi kao popratni materijal za prve dvije knjige jer sadrži vokabular iz obje knjige te gradišćanskohrvatsko-njemački i njemačko-gradišćanskohrvatski prijevod. Dijalektalni izrazi napisani su u kurzivu te je također pored toga napisan izraz na standardnom gradišćanskohrvatskom jeziku. Kod imenica naveden je

rod te nastavak u genitivu ako se radi o iznimci. Kod glagola navedeno je radi li se o svršenom ili nesvršenom obliku te prvo lice u prezentu i treće lice muškog roda u perfektu.

4.4. Analiza ostalih udžbenika prikupljenih na terenskom istraživanju

Osnovni podatci	
Naziv udžbenika	Pominajmo se! - Materijali na gradišćanskohrvatskom jeziku za jačanje govorne kompetencije
Autor i godina izdanja	Sabine Nagy i Sanja Abramović, 2014.
Broj stranica	106
Pojedinačne tematske cjeline	Skupni žitak, Prijateljstvo, Žitak u obitelji, Kućni ljubimci, Slobodno vrime, Škola, Ćuti i emocije, Stanovanje, Putovanje, Jilo i pilo Opisivanje, Izgled, Osobine i Osebine, Poslovni svijet, Komunikacija

Tablica 5: Osnovni podatci o udžbeniku Pominajmo se! - Materijali na gradišćanskohrvatskom jeziku za jačanje govorne kompetencije

Navedeni udžbenik autorice su napisale kako bi učenici poboljšali svoju govornu kompetenciju na gradišćanskohrvatskom jeziku. Autorice tvrde kako postoji mnogo knjiga za djecu i odrasle, ali nešto manje za mlade pubertetskog uzrasta. Upravo njima posvetile su ove knjige te su birale teme iz svakodnevnice s kojima bi se taj uzrast mogao poistovjetiti. Uz svaku navedenu temu nalazi se vokabular kojim se učenici mogu poslužiti kako bi bolje razumjeli zadani tekst te se na kraju također mogu pronaći i pitanja povezana s temom kako bi učenici kroz komunikaciju i raspravu obogatili svoju jezičnu riznicu⁴³.

„Ovo je na primjer, ovo su napisali u Željeznom učenici zajedno s profesoricom i oni su to izdali kao „Pominajmo se“, a ovo je zapravo napisano od tih mladih, ali ovo se na primjer dijelom sad koristi i u ovom tečaju za ove veće školarce, ali pokoji tekst bi mogao služiti i za tečaj odraslih, ne? Znači to su oni sami pisali o nekim svojim temama što ih zanima i tako, a to je isto bilo za to mišljeno da će zbog toga i naslov „Pominajmo se“ da ide jednostavno za komunikaciju i za taj način...“ (Gabriela)

⁴³ <https://hrvatskenovine.at/clanak/18-06-2014/izasao-hrvatski-ucbenik-pominajmo-se-sanje-abramovic-i-sabine-nagy>.

Neki od zadataka koji se nalaze u ovom udžbeniku su na primjer zadatci opisivanja koji se nalaze na 74. stranici. Navedene su korisne riječi i fraze na gradišćanskohrvatskom jeziku koje učenici mogu koristiti kako bi opisali izgled osobe ili odjeće koju ta osoba nosi te što promatrač misli o toj osobi. Ostatak udžbenika temelji se većinom na čitanju tekstova te na odgovaranju na pitanja navedena nakon svakog teksta kako bi se potaknula komunikacija među učenicima te ih navela na uporabu vokabulara s kojim su se susreli u zadanom tekstu.

Osnovni podatci	
Naziv udžbenika	Čitaj, piši, povidaj 1
Autor i godina izdanja	Rudi Berlakovich; Elvira Heisinger; Maria Mikats; Georg Horvath
Pojedinačne tematske cjeline	Škola i djelo u školi; Priroda; Slobodno vreme; Svetki i običaji; Obitelj; Hrana i oprava; Selo i grad; Ljudi međ sobom, Človik – bolest i zdravlje; Priče; Promet; Kupovati, prodavati, Jezik; Djelo, posao, zvanje; Ljetovanje, odmor; Portreti GH piscev

Tablica 6: Osnovni podatci o udžbeniku Čitaj, piši, povidaj 1

Osnovni podatci	
Naziv udžbenika	Čitaj, piši, povidaj 2
Autor i godina izdanja	Rudi Berlakovich; Elvira Heisinger; Maria Mikats; Georg Horvath
Pojedinačne tematske cjeline	O meni i moji konflikti, Djelatni svijet, Zvijezde i idoli, Ljudi međ sobom, Širom svijeta, Mediji i konzum, Bolest i zdravlje, Šport i slobodno vreme, Doživljaji, Mladenačka literatura, Fantastične priče, Jezik komunikacija, Iz povijesti

Tablica 7: Osnovni podatci o udžbeniku Čitaj, piši, povidaj 2

Na terenskom istraživanju smo dobili na uvid i knjige „Čitaj, piši, povidaj 1“ i „Čitaj, piši, povidaj 2“ koje je napisala skupina učitelja gradišćanskohrvatskog jezika za učenike

nižih razreda osnovnih škola. Udžbenik „Čitaj, piši, povidaj 1“ namijenjen je učenicima 1. i 2. razreda osnovne škole, a drugi dio istoimenog udžbenika namijenjen je učenicima 3. i 4. razreda osnovne škole. Uz udžbenike koriste se i dvije istoimene vježbenice, a izdavač udžbenika i vježbenica je Hrvatski kulturni i dokumentarni centar⁴⁴.

Svi tekstovi pisani su na gradišćanskohrvatskom jeziku te su tematski vrlo raznoliki. Mogu se naći pjesme, kratke priče te u zadnjem poglavlju nešto duži opis povijesti gradišćanskih Hrvata. Na kraju većine tekstova nalazi se pomoćni rječnik gdje su nepoznate riječi prevedene s gradišćanskohrvatskog na njemački jezik. Ovaj udžbenik ne sadrži nikakve vježbe ili zadatke za učenike nego se oni nalaze u istoimenim vježbenicama.

⁴⁴ [https://volksgruppenv1.orf.at/hrvati/visti/stories/37788.html?skin=.](https://volksgruppenv1.orf.at/hrvati/visti/stories/37788.html?skin=)

5. Zaključak

Gradišćanski Hrvati su tijekom više stoljeća puno truda uložili u očuvanje svoje kulture i jezika. Od obrazovnih institucija, udruga do medija, svatko ima određeni dio zasluga za njegu ovog ugroženog manjinskog jezika. Kroz prikupljenu terensku građu vrlo je vidljiva složnost ove manjinske zajednice u Beču i šire, a njihova suradnja u organizaciji manifestacija, edukativnih radionica te širenju gradišćanskohrvatskog jezika i kulture s mnogobrojnim udrugama uvelike produbljuje povezanost gradišćanskih Hrvata sa svojim podrijetlom. Iako nije uvjet da svaki gradišćanski Hrvat nužno zna gradišćanskohrvatski jezik, njihovi pokušaji i trud je ono što ova zajednica cijeni. Jezik je vrlo bitna poveznica ove zajednice, ali i zajednica sama po sebi njeguje svoju kulturu, običaje i podrijetlo na razne načine. Iz tog se razloga ova manjina - od dana migracije na to područje do danas - ističe svojim zajedništvom.

Ovo istraživanje pokazuje da zajednica gradišćanskih Hrvata učenje kulture i jezika temelji u velikoj mjeri na informalnom obrazovanju – u obitelji, udrugama, kroz medije, religiju te popularnu kulturu. Formalno i neformalno obrazovanje također su zastupljeni, ali u nešto manjoj mjeri. Razlog tome manjak je organizirane dvojezične nastave u Gradišću te manjak ponude tečajeva gradišćanskohrvatskog i hrvatskog jezika. Naravno, postoje već navedene iznimke, ali i nada da će se to u budućnosti promijeniti i poboljšati. Gradišćanski Hrvati se iz tog razloga posvećuju organizaciji raznih manifestacija i događaja usmjerene upravo na zajednicu gradišćanskih Hrvata kako bi se potaknulo širenje kulture i jezika. Prisutnost mnogobrojnih udruga, medija koji se bave novostima unutar ove manjinske zajednice, glazbe i literature na gradišćanskohrvatskom jeziku te prenošenje znanja unutar obitelji pokazali su se u ovom istraživanju kao glavni izvor za učenje i širenje jezika i kulture među gradišćanskim Hrvatima. Dvojezična nastava uvelike bi olakšala očuvanje jezika i identiteta, ali to u većini slučajeva u Gradišću i Beču nije moguće organizirati. Prvi veliki problem manjak je nastavnika i profesora sa znanjem gradišćanskohrvatskog jezika, a Visoka pedagoška škola Željezno koja od 2016. godine nudi mogućnost studiranja tog jezika bi u nadolazećim godinama to mogla promijeniti - osposobljavanjem sve većeg broja ljudi za prenošenje znanja. Također dominantni jezik u Austriji je njemački te se na njega uvijek stavlja naglasak, a gradišćanskohrvatski pada u drugi plan. Istraživanje pokazuje da je velik izazov što se informalno uče i prenose dijalekti, a kod formalnog obrazovanja naglasak se stavlja na standardni gradišćanskohrvatski jezik. Kako bi se očuvala posebnost ovog ugroženog jezika svakako bi se naglasak trebao staviti na standardni gradišćanskohrvatski jezik – ali uz njegu dijalektalnih razlika kod pojedinaca. Takav primjer bio je jasan na tečaju

gradišćanskohrvatskog jezika gdje su vidljivi pokušaji pojašnjenja i dijalektalnih razlika i standarda. U udžbeniku „Gradišćanskohrvatski glasi“ također su vidljivi primjeri dijalektalnih govora te je nekoliko tekstova za obradu u potpunosti napisano na nekom od dijalekata. Naravno, za lakše razumijevanje tog teksta u istoj knjizi također se nalazi i prijevod na standardni gradišćanskohrvatski jezik. Nepoznati dijalektalni izrazi nalaze se također i u knjizi „*Riči/Wörter*“ gdje se učenici mogu pobliže upoznati s dijalektima, a i saznati njihovo značenje na standardnom gradišćanskohrvatskom i njemačkom jeziku.

Učenjem jezika gradišćanski Hrvati uče o kulturi. Kao što je vidljivo i u istraživanju, u udžbenicima autori koriste primjere i tekstove gradišćanskohrvatskih i hrvatskih autora te također uključuju i popularnu kulturu kako bi se dobio presjek suvremene i tradicijske glazbe. Također, koristi se i proza, pjesme i isječci iz dramskih tekstova autora s područja Austrije, Mađarske, Slovačke i Južne Moravske. Na taj način učenici uče jezik, a pritom se i upoznaju s nematerijalnom kulturnom baštinom tog područja. Jezik je glavna poveznica između gradišćanskih Hrvata te ga oni pokušavaju očuvati na razne načine. Formalno i neformalno učenje jezika igra veliku ulogu pri oblikovanju identiteta gradišćanskih Hrvata, no iz istraživanja vidljivo je da ipak informalno učenje dominira – glazba, mediji, religija, obitelj i osobe iz okruženja najvažniji su čimbenik u očuvanju kulture i identiteta ove manjinske zajednice. Mnogobrojne udruge okupljaju gradišćanske Hrvate te svojim radom i naporima osnažuju zajedništvo i stvaraju daljnju motivaciju za transgeneracijskim prenošenjem jezika i kulture.

Pitanje mnogostrukog identiteta i dominacije jednog od identiteta nameće se tijekom cijelog rada. Možemo zaključiti da gradišćanski Hrvati prihvaćaju svoj hibridni identitet te se njihovi identiteti prilagođavaju društvenim situacijama. Gradišćanskohrvatski i hrvatski jezik i s njime povezan identitet njeguju većinom kroz informalno učenje, dok njemački jezik i s njime povezan identitet produbljuju kroz formalno i neformalno obrazovanje. Naravno, kao što je već spomenuto, i to može varirati i ovisno je o društvenoj situaciji. Fleksibilni identitet omogućuje gradišćanskim Hrvatima da se prilagode situacijama, da opažaju različite svjetonazore i ideje, preispituju vlastiti način razmišljanja te time nadopunjuju i obogaćuju svoj vlastiti identitet, odnosno identitete.

6. Literatura

- ADAMČEK, Josip. 1995. „Iseljavanje i pitanje podrijetla“. U *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- BENČIĆ, Nikola. 1995. „Razvoj vjerskog života“. u *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata*. ur. Ivan Kampuš. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- GRBIĆ, Jadranka. 1994. „Identitet, jezik i razvoj: Istraživanje o povezanosti etniciteta i jezika na primjeru hrvatske nacionalne manjine u Mađarskoj“. *Narodna umjetnost* 31: 9-68.
- GRBIĆ, Jadranka. 2014. *Multipliciranje zavičaja i domovina*. Zagreb: FF Press.
- GÜRTLER, Wolfgang. 2008. „Hodočašća Hrvata iz Gradišća u Mariazell“. *Etnološka istraživanja* no. 12/13: 171-179.
- HAJSZAN, Robert. 2007. „Kršćanske hrvatske novine“. *Croatica et Slavica Iadertina* vol.3: 319-328.
- KARAGIĆ, Mijo. 1990. „O razvoju pismenosti gradišćanskih Hrvata“. *Migracijske teme* 6, 349-353.
- KINDA-BERLAKOVICH, Zorka. 2005. Hrvatski nastavni jezik i dvojezično školstvo gradišćanskih Hrvata u Austriji počevši od godine 1921. *Croatica et Slavica Iadertina I*, 61-76.
- KINDA-BERLAKOVICH, Zorka. 2011. „Razvojni put književnog jezika gradišćanskih Hrvata do regionalnog hrvatskog standardnog jezika“. *Croatica et Slavica Iadertina* vol.7, 377-387.
- KINDA-BERLAKOVICH, Zorka. 2017. „Razlike u čakavskim ikavsko-ekavskim govorima sjevernoga i srednjega Gradišća“. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 21, 163-176.
- KINDA-BERLAKOVICH, Zorka. 2017. „Hrvatski i gradišćanskohrvatski na Pedagoškoj visokoj školi u Željeznom“. *Jezik: Častopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*, vol. 64 no. 3-4.
- KROEGER, A. Karen i Thurka SANGARAMOORTHY. 2020. *Rapid Ethnographic Assessments: A Practical Approach and Toolkit For Collaborative Community Research*. New York: Routledge.

- LONČARIĆ, Mijo. 2013. Uz novije istraživanje govora „Štoja“. *Virtualni časopis ZIGH*: 1-9.
- MEINHOF, Ulrike Hanna i Dariusz GALASINSKI. 2006. *The language of belonging*. New York: Palgrave Macmillan.
- NEWEKLOWSKY, Gerhard. 1995. „Hrvatska narječja u Gradišću i susjednim krajevima“. u *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- PAWISCHITZ, Sabine. 2012. Burgenland-Croatian: First signs of language decay. http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/coe21/publish/no26_ses/26-03.pdf (pristup 13.8.2020)
- POTKONJAK, Sanja. 2014. *Teren za etnologue početnike*. Hrvatsko etnološko društvo, FF-press.
- RIEHL, Claudia Maria. 2014. *Mehrsprachigkeit: Eine Einführung*. Darmstadt: WBG.
- SAMARDŽIJA, Marko. 2014. Gradišćanski Hrvati i gradišćanskohrvatski. *Poznań Slavic Studies*, (8), 167–182.
- SCHLAG, Gerald. 1995. „Gradišćanski Hrvati od 1918. do 1945. godine“. u *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- ŠČUKANEC, Aleksandra. 2011. Njemačko-hrvatski jezični dodiri u Gradišću: sistemskolingvistički, sociolingvistički i jezičnobiografski aspekti. Doktorski rad, Zagreb.
- VRANJEŠ-ŠOLJAN, Božena. 2005. *Gradišćanski Hrvati*. Zagreb: Educa.

6.1. Udžbenici

- BERLAKOVICH Rudi, Elvira HEISINGER, Maria MIKATS i Georg HORVATH. 2005. *Čitaj piši povidaj 1*. Mattersburg: Wograndl-Druck.
- BERLAKOVICH Rudi, Elvira HEISINGER, Maria MIKATS i Georg HORVATH. 2005. *Čitaj piši povidaj 2*. Mattersburg: Wograndl-Druck.
- KARALL Kristina. 1997. *Gradišćanski glasi 1: Teksi/Texte*. Beč: Hrvatski akademski klub.
- KARALL, Kristina. 1997. *Gradišćanski glasi 2: Vježbe i gramatika/Übungen und Grammatik*. Beč: Hrvatski akademski klub.

KARALL Kristina. 1997. Gradišćanski glasi 3: Riči/Wörter. Beč: Hrvatski akademski klub.

NAGY Sabine i Sanja ABRAMOVIĆ. 2014. Pominajmo se!. Beč: Hrvatsko kulturno društvo.

7. Izvori

„100 ljet Hrvatskih novin iz gledišta nacionalne i sveučilišne knjižnice“, *Hrvatske novine*, 17. 12. 2010. <https://hrvatskenovine.at/clanak/17-12-2010/100-ljet-hrvatskih-novin-iz-gledisca-nacionalne-i-sveucilisne-knjiznice> (pristup 16. 7. 2020.)

„70 ljet SC Gradišće u Beču“, ORF, 26. 9. 2016., <https://volksgruppen.orf.at/v2/hrvati/stories/2799135/> (pristup 30. 7. 2020.)

„Antun Leopold svečuje 90. rođendan“, ORF, 13. 6. 2018., <https://volksgruppen.orf.at/v2/hrvati/stories/2918663/>. (pristup 30. 5. 2021)

„Dvojezično podučavanje Nimški/Hrvatski“, phburgenland. <https://www.ph-burgenland.at/hr/obrazovanje/studijski-tecajeve/dvojezicno-poducavanje-nimskihrvatski/#c1154> (pristup 23. 4. 2021)

„Gradišće.eu: PAX“. <https://www.gradisce.eu/pax/>. (pristup 23. 4. 2021.)

„Gradišćanski večeri domovinskoga broja“, Hrvatski glasnik. <https://www.facebook.com/Hrvatskiglasnik/posts/880010282148452/>. (pristup 25. 7. 2020)

„Hrvatska manjina u Republici Austriji“, Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske. <https://hrvatiizvanrh.gov.hr/hrvati-izvan-rh/hrvatska-manjina-u-inozemstvu/hrvatska-manjina-u-republici-austriji/737> (pristup 20. 6. 2020.)

„Hrvatske Novine“, www.hrvatskenovine.at. (pristup 31. 1. 2021)

„Hrvatski centar“, <https://www.hrvatskicentar.at> (pristup 31. 1. 2021)

„Identitätsentwicklung kroatischsprachiger Kinder“, Znanstveni institut gradišćanskih Hrvatov, 04. 6. 2010. <http://www.zigh.at/identitaetsentwicklung-kroatischsprachiger-kinder/> (pristup 20. 4. 2021.)

„Izašao hrvatski učbenik „Pominajmo se!“ Sanje Abramović i Sabine Nagy“. Hrvatske Novine, 18. 6. 2014. <https://hrvatskenovine.at/clanak/18-06-2014/izasao-hrvatski-ucbenik-pominajmo-se-sanje-abramovic-i-sabine-nagy> (pristup 10. 1. 2021.)

„Kratak prikaz povijesti gradišćanskih Hrvatov u Austriji“, Hrvatski centar/Kroatisches Zentrum. <http://www.hrvatskicentar.at/hrvatsko/geschichte.htm> (pristup 16. 6. 2020.)

„O KUGI“, KUGA kulturna zadruga. [http://www.kuga.at/index.php?id=76&L=2"%27](http://www.kuga.at/index.php?id=76&L=2). (pristup 31. 1. 2021.)

„Mladina ima stres zbog mobitela“, *Koljnof*. <http://www.koljnof.hu/mladina-ima-stres-zbog-mobitela/> (pristup 30. 7. 2020.)

„Moj novi minimulti Srićno Novo ljeto“. <https://docplayer.rs/153904577-Moj-novi-minimulti-moj-novi-minimulti-srićno-novo-ljeto.html> (pristup 25. 7. 2020.)

„Nastanak Hrvatske katoličke misije Beč“, Hrvatska katolička misija Beč. <https://hkm-wien.at/2021/nastanak-hrvatske-katolicke-misije-bec/>. (pristup 30. 5. 2021.)

„Novi hrvatski udžbeniki“. <https://volksgruppenv1.orf.at/hrvati/visti/stories/37788.html?skin> (pristup 31. 3. 2021.)

„phbruggenland“. <https://www.ph-burgenland.at/hr/> (pristup 23. 4. 2021.)

„Povijest/Geschichte: Hrvati u Beču i hrvatski bal“. <https://www.hrvatskibal.at/povijest-geschichte> (pristup 23. 4. 2021.)

„SK Cro-Vienna“. <https://vereine.oefb.at/SkCroViennaFlorio/Wir-ueber-uns.html> (pristup 31. 3. 2021.)

„Team“, Hrvatski centar/kroatisches Zentrum. <https://www.hrvatskicentar.at/team> (pristup 31. 1. 2021.)

„UNESCO Atlas of the World's languages in Danger“, UNESCO.
<http://www.unesco.org/languages-atlas/index.php> (pristup 20. 6. 2020.)

„Volksgruppen: Hrvati“, ORF. <https://volksgruppen.orf.at/hrvati/> (pristup 23. 7. 2020.)

8. Sažetak

„Višejezičnost gradišćanskih Hrvata u Beču i srednjem Gradišću – formalno i neformalno učenje jezika i kulture“

U ovom radu istražuje se na koje načine formalnim i neformalnim učenjem stanovnici Beča i srednjeg Gradišća uče hrvatski i gradišćanskohrvatski jezik. Rad se temelji na terenskom istraživanju u Beču, polustrukturiranim intervjuima sa stanovnicima Beča i srednjeg Gradišća te analizi arhivskog gradiva u Hrvatskom centru u Beču. Pomoću teorijskih radova o jezičnom identitetu, radova o učenju jezika te svakodnevnom korištenju više jezika (hrvatski, gradišćanskohrvatski i njemački) propituje se važnost ovih jezika u kulturnom identitetu i koheziji manjinske zajednice (gradišćanskih Hrvata). Naglasak rada je na komparaciji učenja ovih jezika kroz formalno (osnovnoškolsko, srednjoškolsko i visoko obrazovanje), neformalno (kroz dopunske škole) obrazovanje te kroz informalno učenje (obitelj i osobe iz okruženja).

Ključne riječi: Gradišće, gradišćanski Hrvati, višejezičnost, jezik, kultura

9. Summary

"Multilingualism of Burgenland Croats in Vienna and Middle Burgenland - Formal and Non-Formal Learning of Language and Culture"

This paper examines the ways in which the inhabitants of Vienna and middle Burgenland learn Croatian and Burgenland Croatian through formal and non-formal learning. The paper is based on a field research in Vienna, semi-structured interviews with residents of Vienna and central Burgenland and analysis of archival material at the Croatian Center in Vienna. The importance of these languages in the cultural identity and cohesion of the minority (Burgenland Croats) is questioned with the help of theoretical papers on linguistic identity, papers on language learning and everyday use of several languages (Croatian, Burgenland Croatian and German). The emphasis of the paper is on the comparison of learning these languages through formal (primary, secondary and higher education), non-formal (through additional schools) education and through informal learning (family and people from the environment).

Keywords: Burgenland, Burgenland Croats, multilingualism, language, culture